

Hitelképes beszéd a társadalomban

–

Az eskü fogalmának vizsgálata egyházban és társadalomban

II.

Lektorálták: prof. ThDr. Kocsev Miklós, PhD.
doc. ThDr. Lévai Attila, PhD.

Nyelvi lektor: ThDr. Öllős Erzsébet

Selye János Egyetem Református Teológiai Kar - Komárom 2023
Univerzita Jána Selyeho Reformovaná Teologická Fakulta - Komárno 2023

A kiadvány a VEGA 1/0246/21 projekt keretében jött létre
Táto publikácia vznikla v rámci riešenia projektu VEGA 1/0246/21

ISBN 978-80-8122-476-8

SELYE JÁNOS EGYETEM
REFORMÁTUS TEOLÓGIAI KAR

Hitelképes beszéd a társadalomban

—

Az eskü fogalmának vizsgálata
egyházban és társadalomban
II.

Kis Jolán szerkesztésében

Komárom
2023

Tartalomjegyzék

Karasszon István Igaz beszéd	7
Kókai Nagy Viktor A hiteles beszéd	17
Bándy György Hitelképes beszéd	27
Pólya Katalin Isten Igéje, mint a hiteles emberi beszéd mércéje	34
Pethő Sándor Elvárhatjuk-e a politikusoktól, hogy „hitelesen” beszéljenek?	44
Rákos Loránt Az eskü, mint istenes becsület – hivatkozás a magyar szépirodalomban	60
Somogyi Alfréd A Szlovákiai Református Keresztyén Egyházban jelenleg használt esküszövegek revideálása	74

KARASSZON István¹

Igaz beszéd²

Abstract

True Speech

In search of trustworthy communication in society, this study provides a communication analysis of Jesus' talk to the Samaritan woman (as is reported in the Gospel according to John, ch. 4). Even though Jesus' words are not a modern communication, we can draw lessons from Jesus' speaking to a foreign, hostile member of the Samaritan community. Breaking the poisoned communication in Jerusalem, Jesus quits and enters a foreign land. He searches for common ground of communication recalling the traditions which Jews and Samaritans share. From the water to be drunken He switches to the water of life: symbolism is used here. When He refers to the private life of the Samaritan woman, He shows empathy toward His partner in communication. – Plenty of good advice which are useful in modern communication, too!

Keywords: communication, Jesus, Samaritan woman, Gospel according to John

1 Prof.ThDr.Karasszon István, PhD., tanszékvezető, egyetemi tanár, Selye János Egyetem Református Teológiai Kar

2 Elhangzott a VEGA 1/0246/21 sz. projekt keretében tartott Tudományos konferencián (2023.10.19.). A Projekt megnevezése:Hodnoverná reč v spoločnosti. Skúmanie pojmu prísahy v cirkevnej a v spoločnosti. Hiteľképes beszéd a társadalomban.Az eskü fogalmának vizsgálata egyházban és társadalomban.

Megjegyzés³

Az elmúlt hónapokban alaposan körbejártuk azt a kérdést, hogy hogyan kell beszélünk ahhoz, hogy hitelképesnek tartsanak bennünket a társadalomban. Ennek a kérdésnek az emberi élet különböző összefüggéseiben számtalan aspektusát vizsgáltuk meg. Záró alkalmunkon aligha hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a mi helyzetünk speciális; a keresztyén ember, főként a keresztyén igehirdető azért szól, mert azt az igazságot akarja közölni mindenkivel, amelyről maga is meg van győződve, amiben maga is hisz: a te igéd igazság (Jn 17,17). S ha az ige, par excellence, Jézus Krisztus, akkor nyilván Ő az igehirdetés tartalma is – s az már csak talán érdekesség, ha az „Isten báránya” kifejezésben is egy régi szójátékot láthatunk: az arám *'immar* = bárány szó érdekesen összecseng a héber *'émer* = beszéd szóval. János evangéliumának első hallgatói bizonyára jól értették ezt az áthallást, ami természetesen a fordításokban már nem adható vissza.

Az igaz beszéd egyik prototípusát láthatjuk a Jn 4. fejezetben: Jézus és a samáriai asszony beszélgetésében, amire érdemes kommunikációs szemmel is figyelni. A beszélgetés módja és a közlendő tartalom a keresztyén beszéd számára példaadó összhangban van, s a beszélgetés végén a személy hitelképessége felülmúlja a szavakét: „Már nem a te beszédedért hiszünk, hanem mert magunk is hallottuk és tudjuk, hogy valóban ő a világ üdvözítője” – mondják a samáriaiak az asszonynak (4,42). Ahogyan hitünk is olyan természetű, hogy önmagát teszi feleslegessé, hiszen színről-színre látáshoz vezet, úgy a beszéd is akkor jó, ha olyan hitelképességet alapoz meg, ami már beszéd nélkül is él és hat!

1) Az első lépés mindazáltal a hiteles beszéd felé meglehetősen meghökentő az evangélium elbeszélés szerint, hiszen éppen elhallgatással kezdődik: az igazi kommunikáció paradox módon a kommunikáció megszüntetésével indul. Jézus megszünteti a párbeszédet Jeruzsálemben, s otthagya a fővárost! Természetesen nem végleg, hiszen vissza fog még ide térti, hiszen

3 Az alábbiak nem saját kutatáson nyugszanak, hanem Jean-Marc Chappuis volt genfi professzor (1924–1987) kommunikáció-elméleti nézetein, kiegészítve sajátos közép-európai szempontjainkkal: *Jésus et la Samaritaine. La géométrie variable de la communication*, Genève: Labor et Fides, 1982.

itt hajtja végre üdvözítő tettét, itt megy végbe a kereszthalál és a föltámadás is; de most elhallgat, és egyedül hagyja vitapartnereit. Miért? Azért, mert (ahogy olvassuk a 4,1 versből) megtudjuk, hogy hazugságot terjesztenek róla, mely szerint több tanítványt szerzett és keresztelt, mint Keresztelő János. A szöveg kifejezetten mondja, hogy ez nem igaz, hiszen Jézus nem keresztelt. Mai fejjel azt mondanánk, hogy bár nem igaz a kijelentés, mégsem dehonesztáló ez az állítás: mi is gyakoroljuk a keresztséget, s nem gondolunk rosszat

ezzel, hanem kifejezetten jót – csak hogy itt nem ez a lényeg. A lényeg az, hogy hazug és megmérgezett légkörben semmilyen párbeszédet nem lehet folytatni. Van-e értelme a hazugságok tagadásának, okos dolog-e, ha ilyenkor a beszélgetésben korrigálunk? A válasz nyilván az, hogy amennyiben tévedésről van szó, azt helyesbíthetjük, ha hibás, vagy hiányos ismeretről tesz tanúságot a beszélgető partner, ott lehet igazítani a beszélgetés menetén. Viszont ha hazugságról van szó, az más: a hazugság eleve az igazság szándékos eltorzítása, s a kommunikációban úgy hat, mint ha hínárba bonyolódunk volna: minél jobban harcolunk ellene, annál jobban lehúzó. Bizarrr és paradox, de az igaz beszédnek meg kell határoznunk a kereteit: a rosszindulat és a szándékos torzítás kizárásával kell, hogy induljon minden igaz beszéd. Bizonytalan alapra egyetlen házat se lehet építeni, így a beszélgetésnek is a nyíltság és őszinteség a kiinduló pontja, aminek alapján aztán tévedéseket vagy félreértéseket lehet korrigálni, eltérő véleményeket lehet akceptálni, esetleges érdek ütközést is meg lehet oldani. Bármilyen furcsa, de igaz: az igazi beszéd, a testté lett Ige, most elhallgat – és távozik. Ez a legjobb megoldás!

2) Második mozzanat: hova megy Jézus? A 4,3 vers szerint haza, Galileába, de eközben keresztül halad Samárián. Ha valaki Palesztina térképét idézi szeme elé, akkor ez az út természetesnek tűnik, viszont tudjuk, hogy a legkevésbé sem az: idefelé sem ezen az úton jött Jézus, hanem a zsidók által megszokott módon kikerülte Samáriát, s a Jordán völgyében ereszkedett alá. A zsidók és samáriaiak ellenségeskedése miatt inkább meghökkentő ez az útvonal, bármennyire is logikusnak tűnne a kartográfia alapján! Aki személyes kegyessége kapcsán olvassa a Bibliát, nyilván együtt mondja velem, hogy Jézusnak már egész biztosan terve van a samáriai közösséggel, azért dönt így. Kommunikációs háttérrel viszont kicsit másként értékelhetjük ezt a döntést:

a beszélgetés menetét kiértékelve azt kell mondanunk, hogy a beszélgetés kezdeményezője Jézus, nem fél az idegen területtől. Bátran merészkedik olyan térségbe, s bátran hagyja magát kitenni olyan kijelentéseknek (és majd később kérdéseknek is), amelyek még a konfrontáció veszélyét is magukban hordozzák – és ténylegesen jön is a konfrontáció a samáriai asszony részéről! Viszont tény, hogy az érdemi beszélgetés nem terefer a délutáni tea mellett, de nem is azonos platformon levő közszereplők uszítása egy másik párt képviselői ellen, hanem érdemi kérdések tisztázása. Jézus esetében nyilván a kérdésről van szó, a legfontosabbról; nekünk sokkal kisebb problémákat kell megoldanunk, de itt is érvényes: az igaz beszéd mindig érdemi beszéd, és meglévő problémákat akar megoldani. Az összes többi – mellébeszélés; az üres beszéd pedig inkább ártalmas a kommunikáció menetében. Félelem nélkül, kellő nyíltsággal, s teljes őszinteséggel kell meggyőzni beszélgető társunkat, ha hitelképesek akarunk lenni!

3) Hogyan kezdjük neki? Ha idegen területre kerültünk, a legnehezebb mindig az első lépés! Jézus letelepedik Jákób kútjánál – ezt a kutat még ma is megszemlélheti a zarándok Sikem környékén, jóllehet az említett Sikár falut már csak feltételesen tudjuk lokalizálni Neapolis/Nablusz környékén. Bár első pillantásra természetesnek tűnik, hogy a vándor egy kút mellett telepszik le pihenni, ez a kút mégis egy érdekes találkozó pont zsidók és samáriaiak között, hiszen minden vallásos és politikai ellentétek dacára egy olyan hely, amelyet mindkét irányzat szentnek tart. A Jákób-tradíció egyrészt összekapcsolja a zsidóságot Samáriával, másrészt nyilván mindkét fél magának akarja kisajátítani az ősatya örökségét. A kapcsolódási pont tehát egyáltalán nem azt jelenti, hogy feladom saját álláspontomat, és teljesen azonosulok a párbeszédben a másik nézettel, de azt mindenképpen, hogy az álláspontom nyitott a másira, s ezt egyértelműen jeleznem kell felé. Jézus esetében ennek a lépésnek óriási jelentősége van: egy ellenséges, évszázadokig rossz irányba fejlődő tradíciót tud vele visszafordítani, s a megszülető samaritánus keresztyén csoport újra egyesíti a szétvált testvéreket – feltéve, hogy Jézus üzenetét elfogadják. Mi nem mindig leszünk ennyire sikeresek! Kommunikatív szempontból azonban nem is ez a cél, hanem inkább az, hogy a közös alapon meginduljon a párbeszéd, amire azért napjainkban is van számtalan példa. Idősebbek talán

emlékeznek Billy Graham budapesti látogatására 1977-ben, amikor a prédikációt azzal kezdte, hogy már régóta szeretne volna látni a Duna kék vizét. Ez igen egyszerű módja a közös platform keresésének, s talán inkább a szekuláris *captatio benevolentiae* retorikájának felel meg – de működött. Keresztyén szempontból sokkal jobb volt tanárunk, Medgyessy László példája, aki Jeruzsálemben a siratófalnál egy ortodox zsidóval találkozott, s arra a kérdésre, hogy ő is zsidó-e, így válaszolt: „Én is Ábrahám gyermeke vagyok”. Értésre adta, hogy nem zsidó (vagy muszlim, vagy keresztyén), de Ábrahám hite összeköti a zsidósággal; az ortodox zsidó ráterítette a táleszt, s együtt mondtak el így egy imát. Így vagy úgy, szekuláris beszéd vagy missziós célkitűzés: a közös alap megkeresése mindig fontos, hiszen erre épül majd a további kommunikáció!

4) „Adj *innom!*” (4,7) – meghökkentő kérdés, de még meglepőbb, hogy Jézus ezzel kezdi a párbeszédet: kérést tár elő! Nem kevésbé merész lépés ez, mint ahogy az ellenséges területre lépésnél is a kommunikáció bátorságát hangsúlyoztuk: mindenképpen számolni kell az elutasítással is. Nem mindegy, hogy milyen kérdés az, amit a beszélgetés kezdetekor Jézus előtár. Azt kell mondanunk, hogy a kommunikációban a helyes kérdés az, amelyik a közös humánusra appellál: ha éhezelsz, szomjazol, beteg vagy, akkor mindegy, hogy fekete vagy fehér a bőröd színe, nem számít, hogy férfi vagy nő, de még a politikai hovatartozás is teljesen irreleváns: a humánus összeköti. Ezt az ellenségnek is akceptálnia kell, ha magát a humánushoz tartozónak vallja: Baradlay Richárd is teljesíti az általa halálra sebzett Palvicz Ottó utolsó kívánságát. S vajon ki lesz az, aki fölállalja a közös humánus elutasítását egy ilyen esetben? Ilyenkor tehát nagy biztonsággal számolhatunk helyeslésre.

Ugyanakkor pedig fel kell készülni a visszautasításra is. A samáriai asszony a lehető legrosszabb választ adja erre a kérdésre: utal a zsidók és samáriaiak ellenséges voltára, ami ha nem is direkt elutasítás, mégis implicit módon a humánus megtagadását jelenti: a csoportviszály adott esetben fölülírhatja a humánusot. Erre mi mondhatjuk azt, hogy helytelen – mégis számolnunk kell azzal, hogy a helytelen dolog sokszor megesik. Nincs más megoldás ekkor, mint kitartani a humánus mellett, de nem oly módon, hogy vitába keverdjünk, hanem úgy, hogy annak személyes voltától elvonatkoztatunk. Jézus

ezt úgy teszi, hogy reciprok módon biztosítja az asszonyt: ő megtenné azt, amire kéri a samáriaiakat, sőt ennél még többet is, hiszen az élet vizét is szívesen kínálja az ellenséges csoportnak. A kijelentés elkerüli, hogy elítélően nyilatkozzon a samáriai közösségről, mégis egy olyan álláspontot tükröz, ami szöges ellentétben áll a samáriai asszony elutasító magatartásával, s ugyanakkor nem nélkülözi az attraktivitást sem. Aki Jézus vizét elfogadja, az soha többé nem szomjazik meg, nem kell kútra járnia, vizet hordania! Az elutasító magatartás ellenére is működik tehát a közös platform!

5) Ekkor következnek be az, amit a 20. század lelkigondozás-történetébe, jelesen E. Thurneysen lelkigondozás-elméletébe a „töréspont” néven vonult be. Ez az a pillanat, amikor a lelkigondozó a hozzá forduló ember problémájával foglalkozva szépen áttereli a figyelmet a szekuláris gondokról az egyetlen szükséges dologra: a hit kérdésére. Az egyik pillanatban még a szomjoltó víz a kérdés, az élet vize azonban már kifejezetten lelki kérdéseket érint, s konkrétan Jézus üzenete, az evangélium a téma. Az átmenetet a samáriai asszony jóformán észre se veszi; ennek hatása viszont oly nagy, hogy a beszélgetés végén kútról, vízről és vödörről megfeledkezve fut vissza falujába, hogy hírül adja: „Itt a Messias!” (4,28). Előbb neki hirdette Jézus az ígét, most ő maga vált igehirdetővé – a töréspont radikális fordulatot eredményezett.

Nem vitás: a töréspont a beszélgetésben a legkényesebb kérdés, hiszen az értelem olyan átformálását célozza, amelyre talán a beszélgető partnerünk még nem kész, legalábbis önmagától nem hajtott végre. A samáriai asszony esetében is láthatunk ellenkezést, meg nem értést: hogyan tudnál vizet adni, hiszen még vödörd sincs? Talán nagyobbnak képzeled magad atyánknál, Já-kóbnál is? Esetenként változhat, hogy hogyan oldjuk meg a problémát, hogyan érjük el, hogy partnerünk túllépjen azon a határon, amit gondolkodásában önmagának megszabott. A lényeg mindazáltal itt van: Jézus eléri, hogy a samáriai asszony maga ismerje el, mennyire szüksége van mindarra, amit Jézus mond. „*Uram, add nekem azt a vizet, hogy ne szomjazzam meg*” – belátja tehát, hogy nyer azzal, ha Jézussal párbeszédben áll, s ez itt igen fontos a mi beszélgetésünkben is. Ezt a partnernek be kell látnia – s ha belátta, akkor ebben a meggyőződésében nem szabad csatlakoznia! Ha ez megtörténne, ak-

kor örökre elveszítenénk a hitelképességet! Fontos azonban a töréspont után, hogy akivel beszélgetünk, immár átlépjen arra a síkra, ahol a mi mondanivalónk található, s belássa: nyer azzal, ha velünk kommunikációs kapcsolatban van. S ez legyen is így: a samáriai asszony örök életet nyert; mi nem vagyunk üdvösségszerző emberek, de keresztyénekként ezt hirdethetjük, s az igazság minden beszélgetés esetén megáll. Ne csak érezze a nyereséget a partnerünk, hanem ténylegesen legyen nyertes azzal, hogy velünk áll kapcsolatban!

6) A törésponthez az elbeszélésünkben még hozzátartozik valami, éspe dig egy olyan mozzanat, ahol a mai ember (keresztyén, vagy sem) fölteszi a kezét, és megadja magát: Jézus rákérdez a samáriai asszony fájó pontjára, ti. a házasságára, hogy immár öt férje volt, s a hatodik férfi, akivel együtt él, az nem férje. Honnan tudja ezt? Nyilván csak onnan tudhatja, hogy ő és Isten egyek. Mi azonban nem vagyunk Isten, így beszélgető partnerünk titkos lelki bajait aligha ismerjük; ebben nem tudjuk követni Jézus Krisztust! Ugyanakkor persze azt is hozzáfűzhetjük, hogy hosszú az a sor, amiben nem azonosak Vele: gyógyításban messze elmaradunk mögötte, halottat feltámasztanunk idáig nem sikerült, a kenyeret nem tudtuk megsokasítani. Mindez lehet a mi hitünk gyengesége, a tény azonban az, hogy az *exousia* bennünk nem akkora, mint Jézus Krisztusban. – Csakhogy ebből nem szabad azt a következtetést levonni, hogy akkor ne is igyekezzünk Krisztus-követésre, s az ígehirdetésre saját alkalmatlanságunk okán ne vállalkozzunk! A tanítvány nem lehet nagyobb a mesterénél, s ebben az esetben talán ez vigasztalást is jelenthet keresztyének számára, akik nem tehetik meg, hogy ne hirdessék, amit láttak és hallottak. A modell ereje azonban megmarad: az említett töréspont rendkívül kényes, döntő mozzanata a beszélgetésnek, s kellő empátia nélkül sikertelen lehet, visszájára is fordulhat. Hangsúlyozzuk: Jézus nem oldja meg a samáriai asszony házasságának problémáját; nincs szó róla, de feltételezhetőleg azt maga az asszony fogja megoldani azután, hogy keresztyén hitre jutott! Az evangélista szerepe se téveszthető össze tehát a pszichoterapeutával, mégis igaz: a beszélgetésnek soha nem szabad figyelmen kívül hagynia, hogy kire irányul szavunk, s az ő speciális helyzetét is bele kell vonnunk a párbeszéd menetébe. Ellenkező esetben az áttörés nem sikerül, sőt kifejezetten kont-

raproductív is lehet, hiszen érvelésünk számunkra ismeretlen akadályba is ütközhet. Az *argumentatio ad hominem* elengedhetetlen része a jól folytatott párbeszédnek!

7) A sikeresen legyőzött akadály, a törés végrehajtása további elmozdulást is jelent. Ha az üzenet igaznak bizonyult, akkor a személy maga is hitelképessé válik a partner szemében. Erről sokat nem kell beszélnünk – végső soron ez a cél, s a samáriai asszony maga mondja ki: „*Uram, látom, hogy próféta vagy*” (4,19). Az igaz beszéd hiteles személyre vall, de ugyanakkor már fordítva is igaz: hiteles személy szájából könnyebb elfogadni az igaz beszédet. Nem véletlenül szoktuk mondani, hogy az információhoz hozzátartozik az információ forrása! Mi sem természetesebb, hogy mi magunk is hiteles személyek szerepében szeretnénk feltűnni a társadalom előtt, hogy meghallgassanak, és kövessék azt, amit mondtunk – az út ehhez nyilván az igaz beszéd kerestül lehet. Egyetlen *caveat* jelentkezik itt: bármennyire is ez a cél, erőltetni soha nem szabad, kierőszakolnunk hiba lenne. Igenis hagyni kell, hogy erre a partner jöjjön rá, magától mondja ki – s majd ő hirdesse másoknak. Nincs annál nyomorultabb dolog, mint amikor valaki csak saját személyét hangsúlyozza, hogy mondanivalója nyomatékosságát fokozza: „én ezt tudom, mert Dr. Prof. vagyok”. Az ilyen érvelésnek lehet átmeneti sikere, de hosszú távon csak a mondanivaló határozhatja meg a személy hitelességét. Ha már más mondta, persze, akkor mi is megerősíthetjük, mint ahogy Jézus a beszélgetés végén (4,26) kifejezetten mondja is magáról, hogy ő a Messiás; ám ha ezzel kezdte volna a beszélgetést, alighanem már a kezdetkor befejeződött volna minden kapcsolat az idegen asszonnal. A hitelképesség megnyerése után azonban önkijelentése az asszony számára csak megerősítést jelent.

8) Az előző pontnál mondtuk: a kommunikáció célja, hogy az igaz beszéd hiteles személyhez (ill. a hiteles személy igaz beszédhez) vezessen. Célja – de nem végpontja. Ezt nem csak Jézus, de a samáriai asszony is tudja, amikor fölteszi a kínzó kérdést a zsidóság és a samáriai közösség ellentétéről. Hol kell tehát Istent imádni, a jeruzsálemi templomban, vagy a garizim-hegyi szentélyben? Jézus válasza érdekes, igazi zsidó válasz, hiszen nem tagadja meg magát, de abszolút elfogadható válasz a samáriaiak számára is. „*Ti azt imádjátok, akit nem ismertek, mi azt imádjuk, akit ismerünk*” (4,22) – ezt samáriai biztos

nem mondta volna! Viszont azzal, hogy: „*Akik imádják őt, azoknak lélekben és igazságban kell imádniuk*” (4,24) bizonyos számíthat a samáriaiak egyetértésére is. Hogy mi a probléma egy konkrét beszélgetésben, ill. mi a megoldás az adott problémára, azt nem lehet általánosságban megfogalmazni. Azt viszont igen, hogy az ilyen kérdésekben mi a sorrend! Először kell a hitelességet megnyerni, aztán szükséges megvárni a kérdést, s csak azután lehet a helyes válasszal előállni. A modern világban torkig vagyunk azokkal az emberekkel, akik eleve már mindent tudnak, s nem csak tudják: meg is mondják – és most figyelmen kívül hagyhatjuk, hogy megoldásuk jó, vagy rossz. Nem jó helyen hangzik el a válasz, ha a kérdést még meg se fogalmazták! Természetesen attól se lehet elvonatkoztatni, hogy a válasznak jónak és megfelelőnek kell lennie; ez tartalmi kérdés, amit a beszélgetés helyes irányításával aligha pótolhatunk. Viszont a jó és helyes válasz fogadtatását is elronthatjuk, ha nem megfelelő helyen és időben mondjuk ki azt – a türelem, a partnerre figyelés, és a kelő pillanat megválasztása is fontos. Az általánosítás e kérdésben is helytelen lenne, de arra mindenképpen figyelniünk kell, hogy egy vitás kérdésben a jó válasz megadását sok mindennek meg kell előznie: a személy hitelessége immár szükséges hozzá, hosszabb kommunikációs kapcsolat szükséges a válasz előtt, s mindenképpen az a fontos, hogy a kérdést maga a beszélgető partnerünk tegye föl. Az igaz beszéd nem azonos igazságok, pláne nem banalitások puffogatásával.

9) Az elbeszélés szerint a samáriai asszony szava miatt a samáriaiak először kimennek Jézushoz, hogy hallják őt, majd kéri, hogy maradjon náluk – Jézus két napot tölt el velük (4,30; 4,40). S ez még nem minden: köztudott, hogy János evangéliuma a szinoptikusoknál sokkal inkább érdeklődik a samaritanusok iránt, ami annak a jele, hogy János körének elég jelentős része samáriai eredetű volt. Idézzük Jean-Marc Chappuis szavait: a helyes kommunikáció kommunikációhoz vezet – ha a beszélgetés menete megfelelő volt, a párbeszédből közösség áll elő. A folyamat olyan természetes, mint amilyen természetesnek is kell lennie a dolognak, viszont érdemes ütköztetni ezt modern szófordulatokkal, hogy lássuk: mennyire gyakran nem történik ez meg. „Ez az utolsó szavam”, vagy „ezzel az ügyet lezártak tekintjük” – áruklódó módon fejezik ki ezek a szavak, hogy a közösség létrehozása (valamilyen oknál fogva)

nem sikerült. Ugyanakkor azonban azt is gyakran láthatjuk, hogy a legellen-ségesebb emberi viszonyulások, adott esetben érdekellentétek, akár háborúk végét is jelenthetik a jól lefolytatott tárgyalások. A szónak ereje van, ha jól használjuk – de akkor is, ha rosszul. Keresztyén ember számára mindazáltal a *communio* szakkifejezés: az úrvacsora megjelölése is; a hirdetett ige mellett ott áll a sákramentum, ami célként lebeg előttünk minden beszédünk esetében.

KÓKAI NAGY Viktor¹

A hiteles beszéd²

Abstract

Authentic communication must be about the truth. The big question, of course, is whether this statement brings us any closer to authentic communication, since Pilate's question "What is truth?" (John 18:38) is rightly asked at all times. And since he unfortunately did not wait for an answer, we are left to our own devices. In the search for an answer, we can only take as a basis two disciplines that are seriously concerned with this question: philosophy and theology. Philosophers give different, divergent and often incompatible definitions; theologians refer to TRUTH and then, with their expert gaze on the audience, give the impression that they at least know what it is. To put it bluntly, both sciences are effectively admitting the ineffability of truth. Philosophy claims that everyone is right; theology claims that God is right, but in fact this is the only certain information we have. In my lecture I would like to approach the subject of authentic speech from a theological perspective.

Keywords: truth, authentic speech, aletheia.

Amikor hiteles beszédről szólunk, óhatatlanul eszünkbe jut valamiféle kritérium: mi teszi egy ember megnyilvánulását hitelessé? De rögtön egy második megállapítás is kapcsolódik ehhez, miszerint a hiteles megnyilvánulás két összetevőből áll: a tartalomból és a formából. Mivel előadásunkban nem az utóbbival szeretnénk foglalkozni, ezért erről csak néhány szót szólnék. A

1 Dr. habil. Kókai Nagy Viktor, PhD. docens, Selye János Egyetem Református Teológiai Kar
2 Elhangzott a VEGA 1/0246/21 sz. projekt keretében tartott Tudományos konferencián (2023.10.19.). A Projekt megnevezése: Hodnoverná reč v spoločnosti. Skúmanie pojmu prísahy v cirkvi a v spoločnosti. Hiteleképes beszéd a társadalomban. Az eskü fogalmának vizsgálata egyházban és társadalomban.

kommunikációs szakemberek oldalak százait töltik meg arról értekezve, milyen eszközökkel lehet hitelessé, illetve talán pontosabban: hihetővé tenni a kommunikációt, vonatkozzon ez a testtartásra, a megfogalmazásra, a gesztusokra.³ Ezen fejtegetésekben a hangsúly a portéka eladásán van, a kommunikáció eredményessége érdekli őket és nem annak tartalma, és úgy tűnik, hogy ez sok esetben elégséges is a fogyasztóknak.

Ha a hiteles beszéd tartalmára vagyunk kíváncsiak, akkor úgy vélem, a válasz egyetlen gondolatban ragadható meg: a hiteles kommunikációnak az igazságról kell szólnia. Nagy kérdés persze, hogy ezzel a kijelentéssel közelebb kerültünk-e a hiteles beszédhez, hiszen joggal tehető fel mindenkoron Pilátus kérdése: „*Mi az igazság?*” (Jn 18,38). Mivel azonban sajnos ő nem várta meg a választ, ezért mi is magunkra maradtunk. A válasz keresésében csupán két tudományt vehetünk alapul, amelyeket komolyan foglalkoztat ez a kérdés: a filozófiát és a teológiát.⁴ A filozófusok különféle, eltérő, egymással gyakorta összeegyeztethetetlen meghatározást adnak, a teológusok pedig a nagybetűs IGAZSÁG - ra utalnak, majd szakértői tekintetüket végighordozva a hallgatóságon azt a benyomást keltik, mintha ők legalábbis tudnák, hogy mi az.⁵ Elnagyoltan kijelenthető, hogy ezzel mindkét tudomány praktikusán beisméri az igazság megfogalmazhatatlanságát. A filozófia azzal, hogy mindenkinek igaza van, a teológia pedig azzal, hogy Istennek van igaza, de valójában ez az egyetlen biztos információ áll a rendelkezésünkre. Ugyanakkor ezzel a bizonytalansággal éppen az igazság lényegére mutatnak rá, jól érzékeltetve az ember perspektíváját, akinek a tapasztalatai korlátozottak, és ennek megfelelően a megfogalmazott igazsága is, amivel szemben ott áll a Mindenható végtelen bölcsességével, tudásával és ebből fakadó örök IGAZSÁGÁ - val.

3 Megjegyezhetjük, hogy az egyéb, az emberrel foglalkozó tudományokra is igaz, hogy az összkép már nem igazán érdekli. „Már nem az ember lényegére kérdezzünk rá, hanem csak a funkcionalitásokra” (Hossfeld, Religion, 381).

4 Lásd ehhez L. B. Puntel cikkét.

5 „Az az igazság mindenesetre nem egy igazság a többi között [...], hanem ez az igazság az utolsó és minden más igazságot hordozó igazság” (Thielicke, Wahrheit, 115). Később pedig H. Thielicke azt is megállapítja, hogy a teológiai megértés két alapproblémája: „*Először* is hiányzik belőle az általános érvényesség előfeltétele; *másodszor* az ellenőrizhetőség előfeltétele” (i. m. 122).

Előadásomban komolyan véve ezt a kettősséget, mindezt teológiai szemszög-
ből szemléltetve szeretnék közelebb kerülni a hiteles beszéd témájához.
Biztosan állíthatjuk, hogy a filozófia és a teológia is abból az alapvetésből in-
dul ki, hogy „az emberi intellektus képes megismerni az igazságot”,⁶ de legalábbis
sejteni, hiszen ha ez nem így lenne, akkor nem lenne számon kérhető rajta a
hamisság, vagy éppen a hazugság. Eszterházy Péter találóan fogalmazza meg:
„Kutya nehéz úgy hazudni, ha az ember nem ösmeri az igazságot”. Tehát a ha-
zugsághoz is az igazság ismerete szükséges, és fordítva, csak akkor nevezhető
valaki hazugnak, ha ismeri az igazságot. A nagy kérdés most már csak az,
hogy milyen út vezet el az embert az igazság megismeréséhez? A filozófiá-
nak ebből a szempontból első ránézésre sokkal nehezebb dolga van, mint a
teológiának. Az előbbi – közös alapvetése nem révén –, vagy egy komplex
igazságteóriát dolgoz ki, vagy az igazság eredeti értelmét igyekszik megha-
tározni, amit a beszélőnek fel kell fedeznie.⁷ A teológia ezzel szemben egy
személyhez köti az igazságot, Jézus Krisztushoz (Jn 14,6), ami meghatározza
az igazságértelmezésünket. Ez a kijelentés megkérdőjelezhetetlenül igaz, de
vajon hogyan alkalmazható a mindennapi életben?
Nem könnyíti meg a feladatunkat az sem, ha az Újszövetség igazság-fogalmá-
ból indulunk ki, mert abban ugyanis két kifejezést is találunk az igazságra. A
magyar fordítás nem is tesz különbséget, úgy az *alétheiat* (Wahrheit, truth),
mint a *dikaiosynét* (Gerechtigkeit, righteousness) így fordítja (pl. 2Pt 2,2. és
21),⁸ ami nem is tekinthető feltétlenül hibának, hiszen a jelentésük egészen
közel áll egymáshoz. Mindazonáltal a klasszikus görögben a számunkra je-
len tanulmányban fontos igazság fogalmát az *alétheia* jelöli, a *dikaiosyné*-ben
inkább benne érezhetjük a törvénykezés, a törvény által igaznak ítéelés gon-
dolatát. Etimológiáját tekintve az *alétheia* az „észrevétlennek, elrejtözve ma-
radni” (*lanthanó/léthó*) kifejezésből vezethető le, mint annak fosztóképzővel
ellátott formája. Arra vonatkozik tehát, ami nem marad rejtve, ami a való-
ságnak megfelelő módon jut szóhoz, megállapított tényállás. Ha valaki igaz
módon beszél, akkor azt és úgy mondja, ahogyan az megfelel a valóságnak.

6 Papp, Az Igazság, 146.

7 Vö. Puntel, Wahrheitsbegriff, 18–24.

8 A két fogalom jelentéséhez lásd Kókai-Nagy, Az igazság fogalma az Újszövetségben.

Személyes vonatkozásban tehát, valakinek a megbízhatósága, a filozófiában a létezés valósága, míg az etikában a valóság adta normáknak megfelelő cselekvés.⁹ Ugyanakkor benne érezhetjük az ismeret részlegességét is: az látható belőle, ami nincs elkendőzve, elrejtve. Ebből adódóan ellentéte a hamisság, a hazugság.¹⁰ Ezt a görög háttérrel egészíti ki az újszövetségi szóhasználat, ami- ben az igazság többé nem rejtőzködik el, megismerhető (2Kor 7,14) és tud- ható (Gal 2,5; Ef 4,21; Jn 1,17; 8,32.44 stb.), hiszen kijelentett. És mindez nem marad meg az ismeret szintjén, cselekedni kell az igazságot (Jn 3,21; 1Jn 1,6) és engedelmeskedni is kell az igazságnak (Róm 2,8; Gal 5,7). A fogalom leginkább abszolút értelemben, ha úgy tetszik IGAZSÁG -ként János evan- géliumában jelenik meg, ami egyfajta dualizmust kölcsönöz az igazságnak: egyfelől az ember azt úgy tapasztalja meg, mint vele szemben levő valóságot, ami az isteni szférához tartozik, másrésztől valami olyat, ami önmagát tárja fel az ember számára.¹¹ És éppen ezen a ponton válik nehezzé a helyzetünk, mert visszajutottunk az eredeti problémához: mindez hogyan mérhető a mindennapi életben?

Minden előismeret nélkül az igaz kijelentésnek a következő négy jellemzője fogalmazható meg (amit nevezhetünk intuitív igazságértelmezésnek is)¹²:

1. Az igazság a valósághoz kapcsolódik, azt fogalmazza meg.
2. Az igazságban benne rejlik legalább két különböző szint, amelyeket valamilyen módon összekapcsol egymással (gondolkodás – lét; nyelv – világ; mondat – tartalom stb.).
3. Ha valamit igaznak nyilvánítunk, akkor azzal bizonyos kvalifikált érvé- nyességet igényelünk a számára.
4. Ha valamit igazként határozunk meg, annak maximális meghatáro- zottságot tulajdonítunk. Amikor egy mondatot igaznak tartunk, még számos egyéb tulajdonsággal kell rendelkeznie: érthető, helyesen megformált, ellent- mondásoktól mentes, megalapozott stb. Ha mindezeknek megfelel, akkor az igazság adja annak maximális meghatározottságát. Fordítva azonban mindez

9 H. Hübner, ἀλήθεια, 139. továbbá Bolyki, Igaz tanúvallomás, 241.

10 Balázs, ἀλήθεια.

11 Bultmann, ἀλήθεια, 245.

12 Vö. Puntel, Wahrheitsbegriff, 32–38; lásd továbbá Korsch, Gott – die Wahrheit, 18k.

azt is jelenti, hogy az igazságon kívül mindezen tulajdonságokkal rendelkezhet egy mondat, anélkül, hogy igazságot fogalmazna meg.

De ez még mindig csak a nyelvi megjelenése az igazságnak.¹³ Ahhoz hogy felismerjük egy kijelentésben, szükség van a (közös) propozícióra. Általánosságban a világ tekinthető a propozíciók összességének, ez esetben egy propozíció igazsága csupán annyit jelent: betagozódik a világba, annak a világnak a része, amit ismerünk, és abban a pillanatban válik teljesen kvalifikálttá, amikor igaznak minősül. A teológiai nézőpont ettől abban különbözik, hogy nem világról, hanem az Isten által teremtett mindenségről beszél. Ebből adódóan egy prepozíció teológiailag akkor igaz, ha betagozódik a teológiailag meghatározott univerzumba. Egy mondat pedig teológiailag akkor igaz, ha egy olyan prepozíciót fejez ki, ami teológiailag igaz. Miközben ez az elmélet a kijelentés igazságáról és így a kommunikáció hitelességéről elvi szinten elfogadhatónak tűnik, egy olyan tényt tekint alapvetőnek, ami csak abban az esetben válik alapvetővé, ha a kommunikációban résztvevő felek egyetértenek abban, hogy a kijelentések a *teológiailag meghatározott* teremtettségben érvényesek. Egészen egyszerűen mondván: ha mindkét fél, a beszélő és hallgatósa is hívő. Itt most hagyjuk figyelmen kívül azt a tényt, hogy további eltérések adódhatnak hitbéli meggyőződésükben. Ezek szerint tehát, az igazság csak ugyanabban a koordinátarendszerben lehet igazság, mint ahogyan ennek ellentétéhez, a hamisság megállapításához is erre van szükség.¹⁴ Ezzel a kijelentéssel viszont lemondunk az IGAZSÁG - ról, pontosabban elfogadjuk, hogy ez az IGAZSÁG csak azok körében kommunikálható, akik már eleve elfogadják, hogy létezik egy ilyen IGAZSÁG. Ez az igazság tehát valójában ekkor már „nem egy belátás eredménye, hanem a belátás vonatkozási pontja, ez a jelenlétének a pillanata”.¹⁵

Ha pedig ez így van, akkor ezzel azt is állítjuk, hogy a világban – minden jó szándékunk ellenére – többé nem beszélhetünk IGAZSÁG - ról, mert belátjuk, vannak olyan emberek, akiknek ez nem igazság, tehát elvesztette

13 A nyelvi megjelenítés óhatatlanul általánosítással jár, mert a valóságnak csak egy részletét képes megragadni (vö. Korsch, Gott – die Wahrheit, 17).

14 Vö. Ggossans, Wahrheit, 353k. Korsch, Gott – die Wahrheit, 15k.

15 Korsch, Gott – die Wahrheit, 16.

általános érvényét. Ez pedig be is következett a posztmodern korban. Ez estben pedig „a vallás tekintetében csak az lehet a kérdés, hogy a vallási meggyőződések és a vallásos életmód lenyűgözőek-e és érvényesülnek-e a tényleges köz- és magánéletben.”¹⁶ Ha ugyanis az érveink csak a hagyományainkban és saját vallási rendszerünkben működnek, akkor nem képesek senkit sem meggyőzni, aki már eleve nem tartozik ehhez a vallási rendszerhez. Amikor pedig ezt kimondjuk, egyben el is választjuk egymástól a vallást és a hitet. „Ennek megfelelően a vallás mindig is a hatalom, az erkölcs és az esztétika kérdéseiről szól, míg a keresztény hitet az igazság kérdésének elsőbbsége jellemzi, amelynek legfeljebb alárendelhető a hatalom, az erkölcs és az esztétika kérdése.”¹⁷ A krízist a keresztyénségben tehát éppen az okozza, hogy miközben nem mondhat le a valóságról és az igazságról, aközben ez a világot már nem igazán érdekli. A bibliai normák alapján, mondhatjuk az IGAZSÁG alapján meghatározott hiteles beszédet, az ezt az IGAZSÁGOT megszólaltató beszédet, annak teljes felelősségével csak Krisztus követőitől várhatjuk el.¹⁸ Tőlük viszont el lehet, és el is kell várni.

Nekem úgy tűnik, hogy noha más úton, de a reformáció már eljutott egy egészen hasonló felismerésre, amikor a teremtett világot meghatározó IGAZSÁG elvét személyessé tette és az ember belátását, értelmét hangsúlyozta. A reformatori teológia középpontjába a megmentő és megigazító Isten és a bűnös, elveszett ember speciális relációja került, ami felerősítette az egyén felelősségét. A hit és az üdvösség ajándék, de mégiscsak az ember értelmére – ami szintén Isten ajándéka –, van szükség ahhoz, hogy feladatát betöltse, noha kompetenciája csak a földi létezésre terjed ki. De az ember földi életét az értelemnek kell rendeznie és irányítania. Ezzel viszont egy olyan kapcsolódási pont is megjelenik, ami összeköti a vallásos és a nem vallásos embert, mivel az értelem minden teremtett emberben benne van. Ebből adódóan, ha az ember ezt Isten ellen használja, ezzel meggyalázza az értelmet. Azzal, hogy a világi hatalmat az értelem határozza meg, ami minden emberben benne lakik, a

16 Grosshans, Wahrheit, 338.

17 Grosshans, Wahrheit, 338k.

18 Ennek a kijelentésnek az inverze, hogy az Istent elhagyók képtelenek is megszólaltatni és érvényesíteni az IGAZSÁG-ot, mert ezzel a „megértéshez szükséges analógiát” is elvesztették (vö. Thielicke, Wahrheit, 121).

reformátori teológia világossá teszi, a világi hatalmat nem a fundamentális metafizikai rend szintjén kell tárgyalni, hanem az emberi értelem horizontján. Vagyis az emberi értelem alapján eldönthetőek bizonyos kérdések, anélkül, hogy az istengondolatba, ill. istenhitbe megalapozott valóság természetes és erkölcsi rendjét figyelembe venné. „A keresztény vallásban rejlő és az általa igazságigényként képviselt igazság része, hogy a szentháromság Isten az embert a szabadság átfogó használatára rendelte az ő világába, és e célból ésszel ruházta fel.”¹⁹ Ez a szabadság nem arra a lehetőségre utal, hogy az ember felismer egy már létező rendet, hanem arra a feladatra, hogy az ember kikutassa a természetes erkölcsi rendet és saját felelősségére alkosson egy ennek leginkább megfelelő valóságot. Ezzel pedig maga is elismeri, hogy legalább kétféle igazsággal számolhatunk,²⁰ még ha jó esetben ezek nagy átfedésben is vannak egymással. Az egyháznak pedig, ha a sajátját érvényesíteni akarja, hatalommal kell rendelkeznie, de ez nem az erőszak, az anyagi javak, hanem a szelídség hatalma.²¹

Végül, egyértelműen hiteles az a kijelentés lesz, amelyik az igazság bemutatásakor összekapcsolódik az igazság megjelenésével, megjelenítésével is. „Ami igaz, az úgy is kell megjelenjen; ez a közvetítés hozzátartozik az igaz lényegéhez.”²² A beszéd és a cselekvés összhangban kell, hogy álljanak egymással, vagyis az előadás elején használt kifejezéseket alkalmazva: tartalom és forma összhangjáról van szó. Sok esetben azonban ez csak visszatekintve válik teljesen igazolhatóvá és bizonyossá, amikor a kijelentés és a tett jelenéhez képest már sokkal több információval rendelkezünk. Az igazság tehát egy történés, ami abból születik, hogy a teljesség perspektívájából rákérdezünk az igazságra, de mivel szükségszerűen csak partikulárisan tudjuk megalkotni a válaszunkat, ezért ez mindig individuális válasz lesz. A pusztán a valóságot leíró állításhoz képest²³ pedig az által válik igazsággá, hogy komolyan veszi

19 Lásd Grosshans, Wahrheit, 345.

20 Általában még ennél is több igazságkategóriát határoznak meg a teológusok. Pl. H. Thielicke három (i. m. 116), Papp M. pedig hét igazságot tárgyal a tanulmányában (lásd irodalom).

21 Vö. Grosshans, Wahrheit, 351k.

22 Korsch, Gott – die Wahrheit, 19.

23 Erre a kettősségre nem csak József Attila talál rá Thomas Mann üdvözlésében, hanem Martin Heidegger is (vö. Thielicke, Wahrheit, 116k).

az általános igazságot. Az általános igazság megfogalmazásához pedig arra van szükség, hogy a világ valóban hozzáférhető, megismerhető legyen, ez teszi lehetővé, hogy a felismeréseket szukcesszív módon összefűzzük, amiben megjelenik egy magasabb szintű általánosság nagyobb egysége. Az ember, aki rákérdez az igazságra, valójában saját meghatározottságára kérdez rá és e kérdés feltevése nélkül el sem juthat meghatározottsága felismerésére.²⁴ Ha pedig mindezt hívő emberként teszi, akkor azt is elfogadja, hogy a vallás nem a fantázia terméke, hanem az igazság előfeltétele. Ugyanakkor azzal is tisztában kell, hogy legyen: a válaszai nem véglegesek. A világról is és az emberről is csak a maga differenciáltságában képes szólni, amelyben viszont támaszkodhat a vallás nyelvezetére, amit nem kell kitalálnia. Ez pedig csak azért lehetséges, mert maga mögött ott tudhatja a történelmet, amiben már a transzcendens alapvetés eltérései az emberhez és a világhoz fűződő viszonyában, megformálódtak, mégpedig a kulturális fejlődés és a társadalmi kölcsönhatások komplex folyamatában.²⁵ Vagyis még inkább komolyan veszi, hogy az igazság egy történés, egy úton járás Isten felé, az út pedig Jézus Krisztus. Ez óvja meg az egyházat attól, hogy szükségszerűen korhoz kötött igazságát véglegesnek tekintse, és ez készíti arra, hogy saját igazságát mindig az IGAZSÁG - hoz mérje. Pál szavaival (1Kor 13,12) a most még csak töredékes ismeret egyszer olyan mélységűvé és tisztán láthatóvá válik, mint ahogyan Isten már most ismer engem. Egy általam nagyra tartott kortárs gondolkodó szavait idézve: „[egy igazság egyetlen megfogalmazása sosem érthető meg megfelelően, ha önmagában áll, elszigetelve a kinyilatkoztatás egészének gazdag és harmonikus összefüggésétől [...]. Ez végső soron ugyanazon tanítás kifejtésének különböző módjaihoz vezethet, bár azoknak, akik egy monolitszerű és finom különbségtételek nélkül mindenkitől megvédett tanításról álmodnak, mindez tökéletlen szétforgácsolódásnak tűnhet. Ám a valóság az, hogy ez a változottság segít abban, hogy az evangélium kimeríthetetlen gazdagságának különböző szempontjai jobban kinyilvánuljanak és alaposabb kifejtést nyerjenek’ (Evangélii gaudium, 40). Minden teológiai irányvonalnak megvannak a

24 Lásd ehhez Thielicke, Wahrheit, 117–119.

25 Vö. Korsch, Gott – die Wahrheit, 24.

maga kockázatai, de pozitív lehetőségei is.”²⁶ Ferenc pápa minap megjelent gondolatai jól összegzik az ember által megismerhető igazság relativitását, ugyanakkor az ebben rejlő keresztyén törekvést is, az igazság megismerésére. Fontos tovább azt is látni, hogy a keresztyén hit ebből adódóan még mindig nagyobb bizonyossággal találja meg a helyes válaszokat, mint az IGAZSÁG - gal nem számoló megfontolások, hiszen az igazság koronkénti változását ezek is elfogadják,²⁷ de számukra nem létezik olyan biztos pont, mint Isten kijelentése. Viszont ugyanezen IGAZSÁG ismeretből adódóan az a felelősége sem negligálható a keresztyénségnek (egyháznak és hívőnek egyaránt), hogy kritikusan szemlélje²⁸ saját magát és a világot, amiben él és kritikáját szóvá is tegye. Élesebben megfogalmazva, ha a keresztyénség (egyház és hívő) nem reflektál, akkor éppen annak az IGAZSÁG - nak nem felel meg, amire hivatkozik.

Hogyan összegezzhetjük megállapításainkat? A görög *alétheia* kifejezés igazán találó, amikor az igazságot úgy határozza meg, mint ami nem marad rejtve. Ezzel ugyanis azt is jelzi, hogy mindig lesz egy olyan része, ami igen. Az ember hiteles beszédét azonban a láthatóvá váló rész kell, hogy meghatározza. Áttanulmányozva a fentebb hivatkozott tudós vizsgálatokat, igazán hálásak lehetünk Jézus egyszerű megfogalmazásáért: az ember szava ne legyen több mint igen-igen, nem-nem. E kijelentések egyszerűségükben fejezik ki a lényegét. Elfogadják, hogy a rendelkezésünkre álló információk korlátozottak, ugyanakkor az ezek alapján tett kijelentéseinkhez nem kell hozzáfűzni semmit, egy határozott igen elég lesz. Ha ezt tesszük, bizonyosan hiteles lesz a beszédünk. Vagy nem?

26 Ferenc pápa válasza. A pápa válaszána közepéről kihagytam egy mondatot: „Az ,igazságok hierarchiája’ azt is megköveteli, hogy minden egyes igazságot megfelelő kapcsolatba állítsunk az Egyház központibb igazságaival és tanításának egészével.” Ezen a ponton nem értek egyet a pápával, mivel számomra semmilyen egyház, kizárólag a Szentírás rendelkezik olyan igazsággal, amihez mérni lehet az igazságokat.

27 Lásd ehhez P. Hossfeld tanulmányát.

28 Az egyetemeken nem létezhetne kritikusabb tudomány a teológiánál. „Gyógyszertárai tele vannak lappangó ideológiák elleni oltóanyagokkal. Szinte allergiás túlérzékenységgel reagál rájuk” (Thielicke, Wahrheit, 134).

Felhasznált irodalom

- Balázs Károly, Újszövetségi szómutató szótár, on: <https://bibliatanulmanyozas.bibliatarsulat.hu/ujszovetsegiszomutato/> (2023. szeptember 27.).
- Bolyki János, „Igaz tanúvallomás”, Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
- Bultmann, Rudolf, ἀλήθεια, *ThWNT*, Kohlhammer, Stuttgart, 1932, 239–251.
- Ferenc pápa válasza Brandmüller és Bruke bíboros kételyeire, on: https://www.magyarokurir.hu/hirek/ferenc-papa-valasza-brandmuller-es-burke-biboros-ketelyeire?fbclid=IwAR3nykBTlnCE67njG1OCtLIuvura9uNrQdZM3_hU7CHGdeydKQYi0z96U0Q (2023. október 8.)
- Grosshans, Hans-Peter, Die Wahrheit wird euch frei machen: Zum Verhältnis von Religion, Wahrheit und Macht, *ZThK*, 2007, 336–356.
- Hossfeld, Paul, Religion, Metaphysik und Ethik in der veränderten Welt, *Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte*, 1979, 380–393.
- Hübner, Hans, ἀλήθεια, *EWNT*, Kohlhammer, Stuttgart/Berlin/Köln/Mannheim, 1980, 138–145.
- Korsch, Dietrich, Gott – die Wahrheit. Eine theologische Besinnung, in Daniel Tobias Bauer – Thomas Klie – Martina Kumlehn – Andreas Obermann (szerk.), *Von semiotischen Bühnen und religiöser Vergewisserung. Religiöse Kommunikation und ihre Wahrheitsbedingungen. Festschrift für Michael Meyer-Blanck*, Berlin, de Gruyter, 2020, 15–26.
- Kókai-Nagy Viktor, Az igazság fogalma az Újszövetségben, in Xeravits Géza – Papp Miklós (szerk.), *Az igazságról*, Budapest, Vigilia, 2011, 20–39.
- Papp Miklós, Az Igazság az örökmécsesnél van. Az erkölcsi igazság komplexitása, in Xeravits Géza – Papp Miklós (szerk.), *Az igazságról*, Budapest, Vigilia, 2011, 143–186.
- Puntel, Lorenz B., Der Wahrheitsbegriff in Philosophie und Theologie, *ZThK*, 1995, 16–45.
- Thielicke, Helmut, Wahrheit und Verstehen, *ZThK*, 1965, 114–135.

BÁNDY György¹

Hitelképes beszéd²

Abstract

The first part of the paper analyses the terms *χαρις* and *αληθεια* in J 1, 14 17 and also the word-connection *πιστος ο λογος* in the pastoral letters. The second part of the essay starting from the term *ορθοτομειν* in 2Tim 2, 15 points to the nature of authentic speech.

Amikor szeptember közepén Karasszon István professzor úr felkért, hogy tartsak előadást ezen a konferencián, amely a VEGA projekt keretében kerül megrendezésre, és amelynek az eddigi szó szerint kézzelfogható eredménye a „Hitelképes beszéd a társadalomban” c. tanulmánykötet, úgy határozta meg a témámat, hogy mondjam el azt, ami a hiteles, ill. hitelképes beszédről eszembe jut.

Ezt fogom tehát tenni, de magakadályozandó, hogy ne teljesen összefüggéstelenül összedobált gondolattöredékek és foszlányok benyomását keltse az előadásom, két pontba próbálom rendezni mindazt, ami spontán módon, tehát rendetlenül, az eszembe jutott.

1. Mi az, amiről hitelesen, ill. hitelképesen kell beszélnünk?

Prédikációinkban és előadásainkban sokkal gyakrabban mondjuk Krisztus Urunkról, hogy Ő az Isten Fia, a Messiás, a Megváltó, a Szabadító, a megtestesült Ige, mint azt, hogy Ő az igazság, ill. Igazság, ill. hogy Ő jelentette ki az

1 Prof. ThDr. Bándy György, evangélikus teológus, professor emeritus Selye Jénos Egyetem Református Teológiai Kar

2 Elhangzott felvezető előadásként a VEGA 1/0246/21 sz. projekt keretében tartott Tudományos konferencián (2023.10.19.). A Projekt megnevezése: Hodnoverná reč v spoločnosti. Skúmanie pojmu prísahy v cirkvi a v spoločnosti. Hitelképes beszéd a társadalomban. Az eskü fogalmának vizsgálata egyházban és társadalomban.

igazságot / Igazságot, ezért az Ő evangéliuma, amelynek hirdetése reánk van bízva, igazság. Ez utóbbit ugyanúgy kellene hangsúlyozni, mint az előbbieket. Miért?

1. 1 Többek között azért, mert János evangéliumának prologusában azt olvassuk, hogy a testté lett Ige telve volt „kegyelemmel és igazsággal” (1, 14), és hogy „a törvény Mózes által adatott, a kegyelem és az igazság Jézus Krisztus által jelent meg” (1, 17).³

Nem világos, hogy a 14. versben a *χαρις* és az *αληθεια* főnevek a *λογος*-ra vagy a *δοξα*-ra vonatkoznak. Mindkét értelmezés lehetséges.

A *πληρης χαριτος και αληθειας* szókapcsolat megértéséhez a kulcsot akkor találjuk meg, ha héberre fordítjuk ezt a szokatlan megfogalmazást: *málé cheszed vé'emet*. A *cheszed* és az *'emet* egyidejű használata gyakran megtalálható az Ószövetségben (pl. 2Móz 34, 6, Zsolt 25, 10; 40, 11; 57, 4 és 89, 25). A héber *'emet* elsősorban megbízhatóságot, hitelességet és hűséget jelent, azonban a görög *αληθεια* kifejezés Jánosnál minden dolog alapjának és lényegének megismerését jelenti, amelyet egyedül Isten képes az embernek felfedni.

A 16. versben a szentíró a kegyelem kiapadhatatlan forrásáról beszél (*χαριν αντι χαριτος*), és ezen a vonalon vezet tovább a gondolatot. Szembeállítja Mózeset, akitől a Törvény ered, Krisztussal, akitől a kegyelem ered.

Az *εδοθη passivum divinum*. Mivel a Törvény Istentől ered, Mózes ennek csak az átadója és közvetítője. A *νομος* kifejezés alatt a Pentateuchost kell érteni, amely a korabeli zsidóság vallási és eszmei alapját képezte. A legtöbb, amit Mózes a népéért tehetett, abból állt, hogy átadta neki a Törvényt. A Törvény teljes megtartását nem tudta megvalósítani.

A Törvénnyel a szentíró szembeállítja a kegyelmet és az igazságot, amely Jézus Krisztus által megvalósult (*εγενετο*)⁴. Jézus személye szorosabban kapcsolódik a kegyelemhez és igazsághoz, mint Mózesé a Törvényhez. „Ez a megfogalmazás, amely a megvalósult igazságról beszél, arra mutat, hogy itt nem a filozófia örök igazságairól van szó, hanem az életnek egy állapotáról, amely

³ A bibliai idézetek az 1975-ös Magyar Bibliatanács által kiadott fordításból valók.

⁴ A „megvalósult” szerény véleményem szerint jobb fordítás, mint a „megjelent”.

Jézus Krisztus által jön létre.”⁵

Az αληθεια az evangélista kedvenc kifejezései közé tartozik – huszonötször fordul elő az evangéliumban. Csak a két legismertebb előfordulási helyet idézem: „*Ha ti megtartjátok az én ígémet, valóban tanítványaim vagytok, megismeritek az igazságot, és az igazság megszabadít titeket*” (8, 31 – 32), „*Én vagyok az út, az igazság és az élet*” (14, 6).

Abból, hogy Jézus az igazság, az következik, hogy az Ő ellensége, a Sátán, hazug, „*Amikor a hazugságot mondja, a magáéból mondja, mert hazug, és a hazugság atyja*” (Jn 8, 44).

1. 2 A pásztori levelekben gyakori a πιστος ο λογος szókapcsolat (1Tim 1, 15; 3, 1; 4, 9; 2Tim 2, 11 és Tit 3, 8). Magyarra ez így van fordítva: „igaz ez a beszéd” vagy „igaz beszéd ez”. A görög πιστος kifejezés jelentése lehet ezen kívül még „hiteles” vagy „hitelt érdemlő” vagy „megbízható”. Latinra az összes felsorolt helyen fidelis-re van fordítva.

Igaz beszédnek és elfogadásra méltó beszédnek 1Tim 1, 15-ben a szentíró azt tartja, hogy: „*Jézus Krisztus azért jött a világra, hogy a bűnösöket üdvözítse.*”

Nem világos az 1Tim 4, 9-ben, hogy az „*Igaz beszéd ez, és teljes elfogadásra méltó*” formula arra vonatkozik-e, hogy a kegyesség mindenre hasznos (8. vers), vagy pedig a következő 10. versre, amely szerint: „*Azért fáradunk és küzdünk, mert az élő Istenben reménykedünk, aki üdvözítője minden embernek, de leginkább a hívőknek.*”

Az igaz beszédként való értékelés a 2Tim 2, 11-ben egyértelműen az ezután következő himnuszra vonatkozik: „*Ha veled együtt haltunk meg, veled együtt fogunk élni is. Ha tűrünk, veled együtt fogunk uralkodni is. Ha megtagadjuk, ő is megtagad minket. Ha hűtlenek vagyunk, ő hű marad, mert ő meg nem tagadhatja magát*” (11b – 13. v.).

Az igaz beszéd, amely mellett Tit 3, 8 szerint Titusznak tanúskodnia kell, így hangzik: „*Az Istenben hívők igyekezzenek a jó cselekedetben előljárni.*”

Az eddig felsorolt igehelyeken az igaz, ill. hiteles beszéd mindig a keresztyén hit központi tételeire vonatkozik. Csak az 1Tim 3, 1-ben vonatkozik az igaz

5 BOOR, Werner de: *Das Evangelium nach Johannes*. Wuppertaler Studienbibel. Wuppertal und Zürich. R. Brockhaus Verlag, 1989, 268 o., ISBN +417-25142-7, 59. o.

beszéd egy egyházi tisztségre: „Ha valaki püspökségre törekszik, jó munkát kíván.”

A πιστος ο λογος szókapcsolat nyilván egy olyan idézetet bevezető formula, amely „nem a Szentírásból, hanem a hagyományból vagy a liturgiából merít.”⁶ Egy bibliai idézetnél nem volna egy ilyen formula szükséges.

Mi az, amiről hitelesen, ill. hitelképesen kell beszélnünk? Összefoglalva a választ az így feltett kérdésre: Jézus Krisztusról és a keresztyén hitnek az apostoli tanításon, a hagyományon és liturgián alapuló tartalmáról kell hitelesen beszélnünk.

2. Miként válhatunk hiteles hirdetőivé és hordozóivá a ránk bízott üzenetnek?

Mielőtt megpróbálnám megválaszolni ezt a kérdést, elmondanék egy velem megtörtént esetet. Amikor 1976-ban Gútára kerültem gyülekezeti lelkésznek, valami intéznivalóm volt, ha jól emlékszem, a biztosítóban. Amikor bemutatkoztam a hivatalnoknőnek, és megmondtam, hogy miért jövök, kimeresztette rám a szemét, és a következőket mondta: „Maga pap? Akkor maga nem hazudhat.” Visszakérdeztem: „És ön hazudhat?” Bizonytalanul csak ennyit mondott: „Hát, tulajdonképpen...” Aztán megegyeztünk abban, hogy az elintézendő ügygel kapcsolatosan nem fogunk egymásnak hazudni. Két dologról tanúskodik ez az eset. Az első, hogy egy paptól elvárja ('76-ban elvárta) a társadalom – hívők és nem hívők egyaránt, hogy ne hazudjon. A második, hogy az emberek általában hátránynak tartják ('76-ban annak tartották), ha valaki nem hazudhat.

Egy paptól / lelkésztől / lelkipásztortól elvárja a mindenkori egyház és a társadalom, hogy ne hazudjon. Lelkészi szolgálatom első másfél évtizedét (1974 – 1989) egy olyan rendszerben végeztem, amely egy hazugságon alapult, és amely át volt itatva a hazugsággal. Az alapvető hazugság az volt, hogy Csehszlovákiának az 1968 augusztusában történt megszállását testvéri segít-

⁶ HOLTZ, Gottfried: Die Pastoralbriefe. Berlin : Evangelische Verlagsanstalt, 1972, 245 o., 46. o.

ségnyújtásnak kellett tekinteni. Nemcsak a párttagoktól követelték meg ezt a hazugságot, hanem a párton kívüli dolgozóktól is különböző munkahelyi gyűléseken. Ez alapvetően megtörte a társadalom erkölcsi gerincét, mert az emberek tudták, hogy hazugságban élnek. Az idősebbek még emlékeznek rá, hogy az akkori politikai vezetők olvasták a beszédeiket. Az egyedüli kivétel dr. G. Husák volt, aki '68 augusztusa után még eleinte papír nélkül beszélt, de aztán – miután néhányszor elszólta magát –, ő is olvasta a mondanivalóját. Miért? Azért, mert annak, aki olvas, nem kell a hallgatósága szemébe néznie, és azt a látszatot keltheti, hogy nem azonosul teljesen a mondanivalójával. Ezt sugallhatja: „Azért beszélek most ilyeneket, mert most ilyeneket kell mondani. Ti tudjátok, hogy hazudok, és én is tudom, hogy ti tudjátok, hogy én most hazudok”.

Nos, egy ilyen társadalomban a templomi szószék volt az egyetlen hely, ahonnan az emberek hiteles beszédet vártak. Más szavakkal: csak a paptól várták el, hogy el is hiszi, amit mond, ill. (csak) azt mondja, amiben hisz.

Lelkészi pályafutásom elején megfogadtam, hogy a szószékről soha sem fogok olyat mondani, amiről nem vagyok meggyőződve. Ennek a fogadalmamnak az első próbája akkor következett be, amikor '76-ban vagy '77-ben fel kellett olvasni azt a pásztorlevelet, amelyet a püspöki kar a választások előtt adott ki. Jó előre megjött a pásztorlevél, amelyben olyasmi volt, aminek ilyenkor lennie kellett. Hazautaztam Somorjára, hogy megbeszéljem Édesapámmal, aki akkor még aktív lelkész volt Somorján, hogy én bizony ezt a pásztorlevelet nem olvasom fel. Édesapám a következőket mondta: „Fiam, olvasd csak fel! Örülj neki, hogy a püspökök írták ezt meg, és nem neked kell a saját nevedben ehhez hasonló szöveget produkálnod”. A pásztorlevelet felolvastam. Előtte kihangsúlyoztam, hogy ami most következik, az a püspökök pásztorlevele. A végén újra kihangsúlyoztam, hogy ami most elhangzott, az a püspökök pásztorlevele volt. Csalódást jelentett számomra, hogy senki sem jelezte egy kacsintással, vagy egy sanda pillantással, vagy az istentisztelet után: megértették, hogy nem az én véleményem hangzott el. Az emberek egyszerűen hozzászórtak, hogy ilyenkor (mármint egylistás választások előtt) ilyeneket kell mondani. Ez a pásztorlevéllel kapcsolatos eset igazat ad Illyés Gyulának, aki az „Egy mondat a zsarnokságról” c. versében többek között ezt írja. *„Mert zsarnokság szól / a*

papból, kinek gyónol, / a prédikációból, / templom, parlament, kánpad: megannyi színpad”. Meglátásom szerint a múlt rendszer vezetőinek az is volt az egyik céljuk a különböző papi békemozgalmakkal, hogy hiteltelenné tegyék az egyházi embereket. Olyanokat kellett ugyanis nekik nyilvánosan mondaniuk, ami hiteltelenné tette őket a hívek szemében.

Lelkészi pályafutásom elején azt is megfogadtam, hogy az igehirdetéseimet nem fogom olvasni, hanem „fejből” fogok beszélni (az akkori politikusoktól eltérően). Úgy vélem, ha az igehirdető szemkontaktust tart a hallgatóival, azok az igehirdetés nonverbális részét is befogadják. Az igehallgató nagyobb hitelességet tulajdonít az olyan prédikátornak, aki szabadon beszél, mint annak, aki felolvas. Véleményem szerint az lehet az oka annak, hogy számos igehirdető olvassa a beszédét, hogy valami „okosabbat” akar mondani, mint amit képes megjegyezni, vagy pedig „a papír mögé bújjik” olyan tartalmak felolvasásánál, amelyekkel nem tud belsőleg azonosulni.

Legyen számunkra azonban vigasz, hogy a nem éppen leghitelesebb emberek is meg tudják mutatni a Krisztushoz vezető utat. Ilyenek voltak például a főpapok és az írástudók Heródes udvarában, akik a király kérdésére, hogy hol kell megszületnie a Messiásnak (Mt 2, 4), kapásból tudják a választ, hogy Betlehemben, és rögtön idézik is Mikeás próféta erre vonatkozó szavait (Mik 5, 1). Ők maguk ugyan meg sem mozdultak, de mégis ők voltak azok, akik megmutatták a napkeleti bölcseknek az utat Jézushoz.

Egy formai követelménynek is meg kell felelnünk ahhoz, hogy a mi beszédünk hiteles legyen. Timóteus részére ilyen biztatás hangzik el a 2Tim 2, 15-ben: „Igyekezz kipróbált emberként megállni az Isten előtt, mint olyan munkás, aki nem vall szégyent, hanem helyesen fejtegeti az igazság igéjét”. Az eredetiben a mondat vége így hangzik *ορθοτομουντα τον λογον της αληθειας*. Az *ορθοτομειν* ige jelentési a következők: egyenesen vágni, szelni, helyesen kezelni, jól hasítani, osztani. A latin fordítás így hangzik: *recte tractans verbum veritatis*. Nem mindegy, hogy az igazság ránk bízott igéjét miként „tálaljuk” – logikusan felosztva vagy összevissza. A latin mondás szerint *qui bene distinguit, bene docet* = aki jól tud megkülönböztetni, felosztani, az jól tanít. Ebben segítsen minket a jó Isten. Egy másik latin mondás viszont, amely Senecától származik, így hangzik: „*Vulgus veritatis pessimus interpres. A tömeg, az alja-*

nép az igazság legrosszabb előadója, magyarázója". Ettől óvjon meg minket a jó Isten.

Karasszon professzor úr kérésére ez jutott a hiteles beszédről az eszembe. Köszönöm, hogy meghallgattak.

PÓLYA Katalin ¹

Isten Igéje, mint a hiteles emberi beszéd mércéje²

Az emberi beszéd etikai aspektusai

Abstract

The Word of God as the standard of authentic human speech - Ethical aspects of human speech

The created world bears a certain analogy to its Creator, and it is not solely due to Platonist theological thinking that the mundane is treated as a shadow of the divine sphere. What this means, as far as the subject is concerned, is that the claim to the authenticity of human speech derives from the truth of God's Word. Since God's Word is made real in a person, Jesus Christ, both before and after the oral preaching of the Word, we must also consider the context of authentic human speech in relation to the authenticity of the testimony of Christ. In Jesus Christ, the fallible human embodies the infinite divine. The same is true of the relationship between human speech and the word of God: the human proclamation of Christ is also the word of God. So just as Christ is "truth", so the human word cannot be false, untrue, unreliable. The present study therefore also addresses the question of the necessity of an oath: if the human word is inherently authentic with regard to Christ, is it necessary to confirm it by an oath? The oath, as a means of communicating trustworthiness, by which words have a valid effect in the social sphere, must be regarded as an indispensable aspect of human speech. But the power of the oath has thus been transferred from customary law into the hands of God, who voluntarily assumes communion with man.

Keywords: Revelation, authentic speech, testimony, oath, perjury

1 Mgr. Pólya Katalin, PhD., adjunktus, Selye János Egyetem Református Teológiai Kar, polyak@uj.s.sk

2 Elhangzott a VEGA 1/0246/21 sz. projekt keretében tartott Tudományos konferencián (2023.10.19.). A Projekt megnevezése: Hodnoverná reč v spoločnosti. Skúmanie pojmu prísahy v cirkvi a v spoločnosti. Hítelképes beszéd a társadalomban. Az eskü fogalmának vizsgálata egyházban és társadalomban.

Problémafelvetés

Az emberi beszéd hitelességének igénye Isten ígéjének igazságából ered. „A te igéd igazság” – vallja János evangéliuma Jézus főpapi imájában (17,17), ezt megelőzően pedig így szól: „szenteld meg őket a te igazságoddal.” A teremtett világ bizonyos mértékű analógiában áll a Teremtőjével, és nem írható kizárólag a platonizmusból fakadó teológiai gondolkodás számlájára, hogy az evilági dolgokat az isteni szféra árnyképeiként kezeli. A „szentek legyetek, mert én az Úr, a ti Istenetek szent vagyok” (3Móz19,2; 3Móz 11,45; 3Móz 20,26; 1Pt 1,16) követelése az isteni minőséget teszi az emberi lét mércéjévé. Megfelelhet-e valaha is ennek a gyarló ember? Elvárható-e, hogy az Isten ígéjének igazsága a hiteles emberi beszéd igényének is alapjául szolgáljon? Vagy mindez csupán a platóni ideák világának szintje, a valóság vetülete ezzel szemben egy prózai árnyjáték?

A beszélő Isten

Az emberi szavakról elmondhatjuk, hogy egyrészt a kommunikáció egyik alapvető egységei, másrészt az önkifejezés jelentős eszközei. Mint ilyenek pedig túlmutatnak a maguk kijelentési funkcióján, és a jelzett dolgot is megragadni hivatottak. Az ókori népek a szónak valóságteremtő szerepet tulajdonítottak (az akkád *amātu* és a héber *dābār* kifejezések is erre utalnak). A kimondott szónak hatalma, illetve – a mai gondolkodás számára talán könnyebben érthető, bár leszűkített jelentéstartalommal kifejezve –, hatása van. A szó valóságteremtő jellege hatványozottan igaz Istennel, az isteni ígéjvel való vonatkozásban. Így válik érthetővé az ószövetségi híradásban a szavak mágikus erejének és az ige mechanikus hatásmódjának képe, melyet az áldás- és átokmondások, az eskü és fogadalomtételek gyakorlata mutat. Ha pusztán vallástörténetileg nézzük, maga az emberi imádság és fohász sem más, mint az isteni *dābār* valóságteremtő jellegének emberi analógiája: az ember az imádság szavai által hatni akar istenére, olyat akar létre hívni, „megteremteni”, ami a saját szférájában nem létezik vagy nem érzékelhető.³

3 V.ö.: BRODERSEN, Kai: *Gebet und Fluch, Zeichen und Traum: Aspekte religiöser Kommunikation in der Antike*. Publisher, 2001.

Nem mond kevesebbet az „ige” görög megfelelője a „logosz” sem, amely a szón, felsoroláson, számításon túl jelölheti azt a folyamatot is, amely számításokhoz vagy magyarázatokhoz vezet, így a logikus gondolkodást, az emberi racionalitást, tágabb értelemben pedig a világegyetem racionális rendezőelvét is jelenti.⁴ Hosszú gondolkodás- és hatástörténeti íven át, de így jutunk el a Szentháromság Isten második személyéhez, a világot teremtő preegzisztens Krisztushoz, az idők teljességében testté lett Logoszhoz (Jn1,1kk).

Pál az Újszövetség valószínűleg egyik legrégebbi szövegében azzal dicsé-ri címzettjeit, hogy szóbeli igehirdetését nem emberi szavakként fogadták, hanem Isten igéjeként (1Thessz 2,13). Ezzel az apostol megkülönbözteti magát a korabeli nyilvánosan tevékenykedő filozófusok és tanítók gyakorlatától. Prédikációját nem „emberi szóként” értelmezi abban az értelemben, hogy az a kifinomult retorikája miatt lenne meggyőző a hallgatóság számára. Azt gondolnánk, hogy objektív különbséget kell tenni Isten szava és az ember szava között – ez esetben viszont Pál megkülönböztetési kísérlete felesleges lenne. Inkább arról van szó, hogy – tekintettel arra a lehetőségre, hogy az Isten igéje és az emberi szó nyilvánvalóan összetéveszthető – hangsúlyozni kell az igehirdetés egyértelmű szerzőségét, ami az emberi szó mögött Isten kijelentését vallja. Az Újszövetség kezdettől fogva világossá teszi, hogy Isten igéje szóbeli kommunikáció, és figyelembe veszi annak lehetőségét, hogy Isten szava össze- téveszthető az ember szavával. Nem volt ez másképp az Ószövetségi próféta- ság korában sem. A korai kereszténység szoros kapcsolatban értette a Jézusról szóló bizonyágtételt a prófétai beszéddel, amely mindig olyan Istent felté- telez, aki beszél (vö. Ez 5,15), és aki beszélővé teszi az embereket (Ám 3,8), hogy azok az ő szavát szölgák. A próféták azért válnak beszélőkké, mert úgy értik magukat, mint akik Isten igéjének címzettjei. Ez legitimálja őket, hogy kijelentsék a kapott igéket. A hamis próféta azt szölja, amit ő maga gondol, amit a hallgatóság elvár tőle, az isteni mandátummal rendelkező próféta pedig azt, amit az Úr neki, rajta keresztül pedig a népnek mond (Jer 28 – Hananjá és Jeremiás próféciái, stb.).

Luther Márton a reformációban mondhatni újra felfedezte Isten igéjét. Val- lotta, hogy az nem különbözik azoktól a szavaktól, amelyeket az emberek

⁴ TOBIN, Th.H.: *Logos*, ABD IV, p. 347.

egymás közt is használnak. Annak analógiájára, ahogy Isten emberré lett, az isteni ige is emberi szavakban ölt testet. Az emberi kommunikáción belül nincs egy elkülönített kategória az isteni „tiszta” ige számára. Péter első leveléről szóló prédikációjában Luther úgy fogalmazott, hogy az evangélium „*Geschrei von der Gnad und Barmherzigkeit Gottes ... und ist eigentlich nicht das, was in Büchern steht und in Buchstaben verfasst wird, sondern mehr ein mündliche Predigt und lebendig Wort und ein Stimm, die da in die ganze Welt erschallt und öffentlich wird ausgeschrien, dass man's überall hört.*”⁵ Ebben az értelemben Isten igéje olyan megszólítás, amelyre az emberben válasznak kell születnie. Isten az, aki megszólít és ezzel megelőlegezi az emberi beszédet. Ugyanakkor ez teszi rendkívül sebezhetővé is Isten igéjét. „Isten igéje élő és ható” (Zsid 4,12), de veszélyeknek van kitéve: lehet meg nem hallgatni, el lehet utasítani, van, hogy nem jut el a címzetthez vagy azok kételkednek benne. Lehet sértő, nevetséges, el lehet hallgattatni, be lehet tiltani. Ezért kapcsolódik szorosan a kereszthez, a szégyenhez, a veszteséghez és a kudarchoz. Ezért találkozunk támadásokkal, megvetéssel, értetlenséggel (vö. pl. Zsid 12,3). Alakja – akárcsak a Logosz Krisztusnak – megvetett, védtelen, szinte sérti a józólást (Ézs 53,3). Teljesen megfelel annak, hogy Isten a mélységek felé mozdul el. Nincs egyértelmű égi garancia, nincs egyfajta kijelentésen alapuló merakommunikációs utalás, amely emberi oldalon ellenvetést nem tűrne. János evangéliuma példamutatóan hangsúlyozza Jézus Krisztusnak, mint Isten Igéjének meghatározását. Jn 1,14 nyomatékosan azt mondja, hogy az Ige testté, azaz valóságos emberré lett, más részek viszont azt hangsúlyozzák, hogy Jézus szülei és testvérei ismertek (vö. 1,45; 2,3; 6,42; 7,10 stb.). Ez a teljes mértékben földi ember azonban Istent nevezi Atyjának. Ez az állítás istenkáromlás, és mint ilyet, vissza kell utasítani (vö. 5,18; 10,33). János evangéliumának elbeszélései és azok felépítése éppen ezért ezt az állítást hivatottak megerősíteni: a mennyei származás a földiben ölt testet. János evangéliumában a kételkedőknek tehát igazuk van, amennyiben Jézus földi,

5 „Isten kegyelmének és irlalmának kiáltása ... és valójában nem az, ami könyvekbe van írva és betűkkel van megfogalmazva, hanem inkább egyfajta szóbeli prédikáció és élő ige, hang, amely az egész világon visszhangzik és nyilvánosan kiáltják, hogy mindenütt meghallják” [szerk. ford.]. LUTHER, M.: Reihenpredikt über 1. Petrus. *Weimarer Ausgabe* 12., p. 259. [on-line] <https://maartenluther.com/werkekritischege12luthuoft.pdf> [cit. 2023-09-30]

zsidó származására mutatnak rá, de ez a Jézus számukra Krisztusként ismeretlen marad, mert elutasítják azt a gondolatot, hogy Isten ebben az emberben jelenti ki magát. Emberi mivoltában ő Isten Igéje (Jn 1; 1Jn 1,1-4). Ellenben azok, akik „befogadják” ezt az Igét (Jn 1,11), „Isten gyermekeivé” (1,12) válnak. (vö. 2 Kor 5,17; Gal 6,15; Ef 2,15). Jézus Krisztusban az esendő emberi a végtelen istenit foglalja magába – ugyanez érvényes az emberi beszéd és Isten szava összefüggéseire is. A Krisztusról szóló emberi igehirdetés Isten szava. A gyarló emberi, visszautasítható, megvetett emberi szó Isten élő és ható igéje. „Az igehirdetésben Isten dicsősége tündököl Krisztus arcán.”⁶ A (beszélő) Isten képére teremtett ember beszédének középpontja sem lehet végső soron más, mint ez a Krisztus.

A beszélő ember

Az emberi kommunikáció azért lehetséges, mert Isten kommunikál. A kommunikáció sokkal több, mint a tájékoztatás. Azt jelenti: megérteni egymást, beszélni egymással, kapcsolatban lenni, közösséget teremteni, megosztani dolgokat a másikkal. Eleve leszögezhetjük, hogy minden kommunikáció célja a közösségteremtés. Atyaként, Fiúként és Szentlélekként a Szentháromság Isten a szeretet örökkévaló közössége. Isten a teremtésben úgy döntött, hogy nem tartja meg magának az életnek ezt a teljességét, hanem kiterjeszti a képére és hasonlatosságára teremtett emberre is. Az istenképűség tehát nem egyszerűen beszédképesség, több annál, de a kommunikáció képessége az egyik következménye az ember Isten képére való teremtésének.⁷ Az istenképűség ezen felül eleve egy személyes én-te viszonyt feltételez: Isten beszélni óhajt az emberhez, amire ő reagálhat jól vagy rosszul.

A keresztyén hit alapja, hogy nem akármilyen istenség az, aki szól, hanem az, aki bár az egész világ teremtője, mégis Jézus Krisztusban aláhajolva olyan közel jött, hogy egészen érthetővé vált. A keresztyén hit a Jézus Krisztusban emberré lett Istent ragadja meg, aki „sokszor és sokféleképpen szólt” (Zsid

⁶ KÁLVIN, J.: *Institutio* 4.1.5.

⁷ CZANIK, P.: *Kommunikáció*. In: *Keresztyén Bibliai Lexikon II.* ed. BARTHA, T., Budapest: Kálvin Kiadó, 1995, p. 723.

1,1), az idők teljességén Fia által úgy mutatkozott be, mint aki valóságosan és végérvényesen igent mondott az emberre. A keresztség és a feltámadás Isten bemutatkozása: szeretetteljesen aláhajló Isten ő, aki igent mond az elveszettre. Teszi mindezt egészen érthető – emberközeli – módon. A Krisztus eseményben feltételek nélkül jött hozzánk közel. Amikor tehát valaki Jézus Krisztus történetét ennek az Istennek a történeteként megérti, akkor ahhoz az élő hagyományhoz⁸ csatlakozik, amely Jézus beszédét és cselekvését Isten teremtő igéjeként értelmezi. Így lesz az Isten igéjét szóló Jézusból hirdetett Jézus Krisztus („aus dem Verkündiger Jesus der Verkündigte Jesus Christus”⁹). Az Isten Igéjéről való keresztyén beszédet tehát félreérthetetlenül Jézus Krisztus története határozza meg. A fentiek értelmében azt is jelenti ez, hogy ahogyan tárgyat, a mennyből alászállt, emberré lett Krisztust vissza lehet utasítani, az emberi szó, a róla való bizonyásgtétel sem ellenállhatatlan. Mindamellet, ahogyan ő – ti. Krisztus – maga az „igazság” (Jn 14,6), az emberi szó sem lehet hamis, igaztalan, megbízhatatlan, stb. A hiteles ember beszéd mércéje Isten igéje/Igéje.

A hitelesség egyúttal egyenesség, tisztesség, szavahihetőség, autentikusság és igazságszeretet. Emberi oldalról komoly fenyegetettségnek van kitéve a fontoskodás, túlkapások, részrehajlás és a féligazságok révén. Kant a hitelességet az embernek önmagával szembeni kötelességének nevezi. A hitelesség sérülését pedig az emberi méltóság elvetésének és semmissé tételének.¹⁰ Ahogy arról fent már szó volt, Isten szava Krisztusban végérvényes „igen”, aminek mintájára az istenképű ember „igen”-je is „igen”, „nem”-je pedig „nem” (v.ö.: Mt 5,37). Csakhogy éppen ez a hitelesség sérül a bűneset következtében, és lesz az emberből eltorzult kép más, kimondott szavából pedig csalárd beszéd: féligazság, vádaskodás, mentegetőzés, stb. (v.ö.: 1Móz 3). Minden kommunikáció a résztvevő felek hitelességén alapul. Ez a hitelesség pedig csak a Krisztusban megteremtett feltételek mellett adott Isten és ember, ember és ember viszonyában egyaránt. A kommunikáció története egy hosszú utazás, mely során

8 Érttem ezalatt azok sorát, akiket Isten igéje és Szentlelke által a világ kezdetétől annak végezetéig kiválasztott (Heidelbergi Káté, 54. kérdés-felelet)

9 BULTMANN, Rudolf: *Theologie des Neuen Testaments*. Tübingen, 1965.

10 v.ö. TURNHERR, U.: *Wahrhaftigkeit*. In: *Historisches Wörterbuch der Philosophie XII*, Darmstadt, 2004, p. 17144.

az emberiség az Istentől való elfordulástól a bábeli zűrzavaron át megérkezik pünkösdhöz, amikor a megígért Szentlélek munkájának köszönhetően helyreáll a helyes kommunikáció, melynek egyetlen lehetséges központja, mint láttuk, Jézus Krisztus. Ebben a helyreállított párbeszédben nem beszélnek el a felek egymás mellett.

Az eskü szükségessége, az emberi beszéd ereje

Mindezek tükrében felmerül a kérdés, szükség van-e a keresztyén hitgyakorlaton belül az emberi szónak esküvel történő megerősítésére? A pusztán szekuláris gondolkodás, amely az esküre csupán evilági, állami oldalról tekint, kétségbe vonja szükségességét. Egyrészt a mágikus, pogány letűnt kultúrák maradványaként, másrészt a személyiség rejtett mélységeibe való beleavatkozásként elutasítja. Egybecseng-e mindez azzal az igénnyel, hogy Isten ígéjének igaz volta kihat az emberi beszédre is, amely Krisztusban csakis hiteles lehet: az igen igen, a nem nem? Lényegében itt is azt hihetnénk, hogy nincs szükség az eskünek semmilyen formájára.

A szekuláris nézet ellen szól, hogy az eskünek egyfajta kívánt hatása van a joggyakorlatban, miszerint az egyén szavainak súlyt és hitelt adhat. Az eskü mágikus értelmezésével szemben viszont vitathatatlan tény, hogy a racionalizált állami jogalkotás mára már nem túlvilági hatalmasságokra, sokkal inkább a népre, a nép tudatában elfogadott jogra alapoz. Keresztyén szempontból ez ugyan vitatható, ugyanis azzal, hogy Isten kimarad a jogrendszerből, Isten és a világ radikális különválasztását feltételezi, amely elfogadhatatlan.

Ha azonban az esküre mint a megbízhatóság kommunikálására tekintünk, amely által a szavaknak a szociális szférában is érvényes hatásuk van, az emberi beszéd aspektusaként elengedhetetlennek kell mondanunk. A felvilágosult ember sem vitatja a házassági eskü vagy a tisztségek, szolgálatok betöltéséhez szükséges eskü – ún. promisszorikus eskü – létjogosultságát, bár ezeket megváltoztathatónak vallja. Mégis komolyan veszi azt, hogy ezeknél az aktusoknál az egyén elkötelezi önmagát egy magasabbrendű cél érdekében. Esküre szükség lehet akkor, amikor a tények másként nem egyértelműsítethetők.

tőek: ellentétes tanúságtétel, egyértelmű dolgok vagy éppen a hatalom nyomják el.¹¹

Református hitgyakorlatunk is tud a promisszorikus eskü létjogosultságáról, és vallja, hogy mindez nem mond ellen a jézusi parancsnak, miszerint: „... ne esküdjetek...” (Mt 5, 34). Jézus szava a régi értelemben vett fogadkozás ellen szól. Nincs többé átoknak és fogadkozásnak automatikus hatása, hiszen egyetlen ember, egyetlen teremtmény sem tartja kézben közvetlenül az eskü erejét: az esküt kimondó ember és az eskü hatása között ott áll Isten mint közvetítő. Ezáltal pedig az esküvés kikerül a szokásjogból, és átkerül a megőrző, megváltó és az emberrel önként közösséget vállaló Isten kezébe. A mágikus visszaéléseknek és az emberi totalításoknak ez a tény egyaránt gátat szab. Jézus korában a szokásos esküdözés a szavak inflációját tükrözte. Ráadásul a korabeli zsidók Isten nevének kimondása helyett – annak tilalma miatt – égre, földre esküdtek, s ezzel formálisan meg is feleltek a 3. parancsolat szellemének.¹² „Ezzel szemben Jézus minden beszédet Isten végső ítéletének fényébe helyezett. Nemcsak az esküvel megerősített beszéd tanúja és bírója Isten, hanem minden felelőtlen beszédé is, amelyért az emberek számot adnak majd az ítélet napján (Máté 12,36).”¹³ Ha Jézus eskü tilalmát szó szerint értenénk, azt kellene mondanunk, maga is vétett ellene, amikor vallatásakor a főpap kényszerítésére, miszerint az élő Istenre vallja meg, ő-e a Krisztus, megfelelt (Mt 26, 63k). Ezzel enged az eskü földi rendjének. Szűcs rámutat arra is, hogy a passiótörténetben egy másik látszólagos ellentmondás is lenne e logika alapján Jézusnak a Hegyi Beszédben elmondott szavai és szenvedésekor tanúsított tettei között. Az öt arculütő katonának sem tartja oda másik arcát, sőt számon kéri: „Miért ütsz engem?” (Jn 18,23).¹⁴ Formálisan ugyan nem tölti be korábbi szavait, tartalmilag azonban teljes mértékben, hiszen nem menekül el a szenvedés elől, hanem alázatosan aláveti magát annak. Az eskü tilalmat is be lehet formálisan tölteni, amikor az eskü minden formáját elutasítjuk, tartalmilag viszont akkor élünk a jézusi ígék szerint, amikor szavaink tiszták,

11 KRIEG, A.: Eid. In: RGG4, Tübingen: Mohr Siebeck, 1999, p. 1127.

12 Kálvin J.: *Institutio*, 2.8.22.

13 Szűcs F.: *Teológiai etika*, Budapest: Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, 1993, p. 158.

14 Szűcs: i.m., 158. o.

kijelentéseinknek hitele van, amikor annak, amit emberileg mondunk, Isten ígéje a mércéje.

A reformátori teológia valójában ennek értelmében nem tiltja a földi esküt, sőt Kálvin a harmadik parancsolattal összefüggésben az Isten nevének szentségével is párhuzamba állítja.¹⁵ Aki esküvéséhez az ő nevét hívja segítségül, egyúttal azt is megvallja, hogy ő az az örök és változatlan igazság, akit nemcsak azért hív, mert ő az igazság legalkalmasabb tanúja, hanem azért is, mert ő maga az igazság egyetlen birtokosa, aki a rejtett dolgokat is ismeri.¹⁶ Ilyen szempont szerint az eskü, a fogadalom, a (hiteles és hiteltelen) emberi beszéd is Isten színe előtt történik, és nincs értelme szavakon lovagolni – azaz az élő Istenre történő vagy az élő Isten színe előtti esküvés és fogadalom között különbséget tenni –, mert amikor nevét segítségül hívjuk életünk egy-egy fontos állomásánál, akkor eskü az, akárminek is nevezzük.

Esküszegés

Felmerül ugyanakkor, hogy van-e lehetőség egy korábbi eskü alól történő feloldozásra? Fenti megállapításunk értelmében Isten szava, Krisztusban mondott ígenje végérvényes, de vajon ennek analógiájára a keresztyén ember szava is az volna? Vagy megbánja-e Isten, amit eltervezett, és így megbánhatja-e az ember is korábban kimondott esküjét?

A kérdés igen sokrétű, és talán külön kifejtést érdemel. A válaszok gyakorlati jelentősége a hétköznapiakban is hűsbavágó, hiszen érinti a házassági eskü, a válás és újrահázasodás kérdéskörét ugyanúgy, mint a felsőbbségnek való engedelmesség vagy lelkiismereti szabadság feszültségét. Aprópénzre váltható olyan politikai döntésekben, mint hogy egy katona saját hazája kárára és lelkiismerete rovására is teljesítse-e a kiadott parancsot – pl. a NATO tagság okán.

15 Kálvin J.: *Institutio* 2.8.22. Különbséget tesz itt a második táblán található ember-ember viszonyára vonatkozó hiteles tanúságtételtől, hangsúlyozva, hogy az emberi beszéd tisztasága is egyfajta istentisztelet.

16 Kálvin J.: i.m. 2.8.23.

Nem szerencsés sosem egyetlen igehelyet kiragadva végső megállapítást tenni, mégis ha bibliai példát keresünk az esküszegés és feloldozás kérdésében, megkerülhetetlen Péter nagycsütörtöki fogadkozása: „Ha mindenki meg is botránkozik benned, én soha meg nem botránkozom” (Mt 26, 33 és Mk par.), vagy Lukács híradása szerint: „Uram, kész vagyok veled menni akár a börtönbe vagy a halálba is!” (22,33 és Jn par.). Az esküszegésre a gyógyír nem az eskü teljes elutasítása vagy a szavak súlyán, jelentőségén való lovaglás, hanem Péter bűnbánó sírása. Ez lehet a mi egyetlen utunk is. „Ha hűtlenek vagyunk, ő hű marad, mert ő magát meg nem tagadhatja” (2Tim 2, 13).

Felhasznált irodalom

- BRODERSEN, Kai: *Gebet und Fluch, Zeichen und Traum: Aspekte religiöser Kommunikation in der Antike*. Publisher, 2001, ISBN 978-3825853525.
- BULTMANN, Rudolf: *Theologie des Neuen Testaments*. Tübingen, 1965.
- CZANIK, Péter: Kommunikáció. In: *Keresztyén Bibliai Lexikon II.* ed. BARTHA, T., Budapest: Kálvin Kiadó, 1995, ISBN 963-300-529-9.
- KÁLVIN, János: *Institutio*. Budapest: Kálvin Kiadó, 2014, ISBN 9789635582815.
- KRIEG, Arno: Eid. In: *RG4*, Tübingen: Mohr Siebeck, 1999, ISBN 3-16-146942-9.
- LUTHER, Martin: Reihenpredikt über 1. Petrus. *Weimarer Ausgabe* 12. <https://maartenluther.com/werkekritischege12luthuoft.pdf>
- SZŰCS Ferenc: *Teológiai etika*, Budapest: Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, 1993, ISBN 963/836/001/1.
- TOBIN, Thomas.H.: Logos. In: *Anchor Bible Dictionary IV.*, Yale University Press, 1992, ISBN 978-0300140040.
- TURNHERR, Urs: Wahrhaftigkeit. In: *Historisches Wörterbuch der Philosophie XII*, Darmstadt, 2004, ISBN 978-3-7965-0115-9.

PETHŐ Sándor¹

Elvárhartjuk-e a politikusoktól, hogy „hitelesen” beszéljenek?²

Abstract

The paper as a starting point takes two daily political problems to ask whether we can expect politicians to speak „credibly”. In other words: can we make moral demands on politicians? The long history of political philosophy offers two contradictory answers to this question. One tradition invokes Machiavelli and ultimately answers the question in the negative. According to this view, politics and morality are two functionally distinct spheres of social life. The other interpretation, based on Plato and Aristotle, answers in the affirmative. The difference is obvious, but do aspects of political philosophy help us to find the answer?

1.

A politika – eredeti, arisztotelészi fogalma szerint – ha nem is mindig és okvetlenül valamely közösség által végzett -, de hatásában, eredményében mindenképpen a közösségre tartozó, egy bizonyos közösség tagjainak széles körét érintő, ideális esetben annak javát szolgáló döntések sorozata. A politikai döntések által érintett közösség tagjainak köre nem szükségképpen fedi le a társadalom egészét. Elképzelhető, sőt a gyakorlatban igen gyakran előfordul, hogy a politikai döntések a társadalom egyik vagy másik rétegét, vagyis annak egészéhez képest csak egy bizonyos rész-populációt érintik közvetlenül, és

1 Prof. Dr. Pethő Sándor, tanszékvezető, egyetemi tanár. Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar

2 Elhangzott a VEGA 1/0246/21 sz. projekt keretében tartott Tudományos konferencián (2023.10.19.). A Projekt megnevezése: Hodnoverná reč v spoločnosti. Skúmanie pojmu prísahy v cirkevnej a v spoločnosti. Hiteleképes beszéd a társadalomban. Az eskü fogalmának vizsgálata egyházban és társadalomban.

nem is törekszenek ennél többre. Ez a rész-populáció a legkülönfélébb specifikációk alapján szerveződhet. Másfelől az is lehetséges, hogy a döntések a társadalom egészének életét kívánják alakítani. Ebben az értelemben éppen annyira lehetséges, mint amennyire hasznos, ha elméleti szempontból különbséget teszünk a politika fogalmának tágabb és szűkebb jelentése között. Mindazonáltal ez a különbségtétel minden esetben viszonylagos lesz, hiszen az összes általunk ismert társadalmat – ideértve a társadalomszerveződés ősi formáit is –, egyfajta kooperáció eredményének, vagy legalábbis annak eredményének kell tekintenünk. Ebben az értelemben az egyes területi, vagy bármilyen más specifikumot szem előtt tartó politikai döntések szükségszerűen érintik valamennyire a társadalom többi, az adott specifikáción kívül eső tagjait is. Más szavakkal és kevésbé elvontan kifejezve: a társadalom olyan rendszer, melynek alrendszerei állandó, dinamikus, azaz bizonyos, pl. a jogrend által kijelölt határok között, szakadatlanul újra definiált kapcsolatban állnak egymással. Ezzel az olykor jószerével érzékelhetetlen, más esetekben viszont megrázkódtatásszerű dinamikával az európai politikai filozófia legkorábbi klasszikusai – Platón és Arisztotelész – még nyilvánvalóan nem számoltak. Az előbbi esetében az ideális állam, az utóbbinál a politikaművelés különböző szervezeti formáinak leírása áll a középpontban. Mindkettőjük vonatkoztatási rendszere az ókori városállam, a polisz. Így aztán mindaz, amit leírnak, sokkal inkább a hatalomgyakorlás különböző formáira – modern kifejezéssel élve a kormányzat formájára –, semmint a politika általános mozgástörvényeire vonatkoznak.

A politika szűkebb és tágabb felfogása között azonban létezik egy fontos, mindkettőre egyaránt érvényes szempont: elvárjuk, hogy a politika – mint közösséget érintő tevékenység –, a *mi* érdekünkben, hasznunkra, javunkra, megelégedésünkre szolgáljon. Ebből következően nemcsak a politikai folyamatok végeredményét, nemcsak a politikai döntések keletkezésének mechanizmusát, hanem művelőinek személyét is folyton vizsgálat alá vetjük, sőt a legkülönbözőbb, egymásnak gyakran ellentmondó szempontok alapján értékeliük is. E vizsgálat során – legtöbbször öntudatlanul és ezért magától értetődően –, nyilvánvalóan saját érdekeinket azonosítjuk a köz érdekével. Természetesen az egyéni érdekeknek sem az összessége, sem az eredője nem

azonos a köz – egyébként is nehezen definiálható – érdekével. Ez azonban a legkevésbé sem változtat azon a tényen, hogy a politika fogalma nem képzelhető el a politikai döntések eredményeit elszenvedők, vagy éppenséggel abból profitálók *valamiféle* értékelése nélkül. Ezt az értékelést elvégezhetjük előzetesen: ebben az esetben azokat a kritériumokat rögzítjük, melyek alapján alkalmasnak, vagy alkalmatlannak tartunk valakit a politika művelésére. Lényegében ez teszi Platón, mikor az állam vezetését a legbölcsebbekre, a filozófusokra bízta. De értékelhetjük a politikus tevékenységét e tevékenység kifejtése közben is. A modern korban ezt a társadalmi nyilvánosság különböző formái biztosítják, többek között a sajtó. A különböző társadalmakban és korszakokban az értékelésnek egymástól alapvetően eltérő módjai léteznek. A politika értékelésének ez a mechanizmusa a parlamenti demokráciákban intézményes, beépített a jogrendbe, és az általa garantált keretek között zajlik. Az adott ország alkotmányában, vagy választójogi törvényében meghatározott időközönként megtartott rendes, vagy a körülmények alakulásától függően történetesen rendkívüli választásokon. Értékelésünk azonban korántsem korlátozódik erre a modern demokráciák – legalábbis Európában – kétségkívül bevett időszakos eseményeire. A politikát nemcsak az értékeli, aki az esedékes választásokon látványosan megváltoztatja választói preferenciáit, hanem az is, aki döntéshozói kárára politikai viccet mesél, és – igen végletes, zajos, a társadalom egészét megérintő formában – a politikai rendszer egészének megváltoztatását célul tűző forradalmi tömeg is. Az értékelés mindenkori (társadalmi rendszertől független) alapja, hogy világosan érzékeljük: a politikát tőlünk elkülönült réteg műveli. Ez közös élménye a modern, képviseleti, és a korai közvetlen demokráciáknak, és sokat megmagyaráz abból, hogy az antik szerzők miért viseltettek olyan erős fenntartásokkal a demokrácia intézményét illetően. Minél nyilvánvalóbb, (a modern demokrácia keretei között kétségkívül ez a helyzet), hogy a felhatalmazást – bárkit is értsünk alatta -, *mi* adjuk a politikusainknak, és annál intenzívebb a számonkérési igényünk. Legalábbis elvben, hiszen azt, hogy végül kire adjuk le majd a szavazatunkat a következő választáson, valójában nemcsak a politikusok tényleges teljesítménye befolyásolja, hanem – sok más egyéb mellett –, a társadalom minél szélesebb rétegeihez címzett ígéretei, nyilvános fórumokon zajló kommunikációja is.

A politika bármilyen formában való értékelése ugyanakkor legtöbbször elválaszthatatlan a politikus személyének értékelésétől. Ennek végletes formáját már az antik politikában, Plutarkhosz egyik életrajzában is megtalálhatjuk, ahol azt olvassuk, hogy – egy egyébként a város érdekében hasznosan és hatékonyan tevékenykedő – politikust pusztán azért ítélte száműzésre a démosz, mert az emberek csupa jót mondtak róla. A történet nem annyira a végkimenetele miatt, mint inkább azért érdekes, mert világosan megmutatja, hogy egy-egy politikus megítélésében nemcsak „hasznossági”, azaz tevékenységével összefüggő szempontok, hanem morális megfontolások is alakítják a véleményünket. A politikustól nemcsak azt várhatjuk el, hogy tevékenysége a „mi” céljaink megvalósítását munkálja, hanem azt is, hogy mindezt a mi értekeinknek megfelelő módon tegye. Ha a politikáról alkotott feltételezésünk történetesen az, hogy a politika „valami rossz”, vagy legalábbis együtt jár egy sor morálisan megkérdőjelezhető cselekvéssel, az a politikus, akiről a közvélekedés „csupa jót” tart, méltó lesz a száműzésre. Természetesen az elvárás többnyire ellenkező előjellel fogalmazódik meg, és ez nyilván már az antikvitásban is így volt, különben Plutarkhosz sem tartotta volna érdemesnek a történetet arra, hogy megörökítse.

Tegyük zárójelbe, hogy ez az igény mennyire reális, vagyis tekintsünk el attól, hogy létezik, létezhet-e a valóságban olyan politikus, amilyenről Plutarkhosz beszél, és attól is, hogy a politika terén a hasznossági és a morális szempontok a *gyakorlatban* mennyire kapcsolhatóak össze egymással. Ha alávetjük magunkat ezeknek a korlátozásoknak, tiszta formában kirajzolódik előttünk a helyzet. A politikusokat (és politikájukat) egyszerre többféle mérce szerint értékeljük, anélkül, reflexió nélkül arra, hogy az értékelés aktusában tartalmi szempontból mennyire heterogén elemeket kapcsolunk össze. Ezeket az elemeket a közbeszédben és a politikai újságírásban leggyakrabban a „hitelesség” kategóriájában foglaljuk össze. A politikus legyen „hiteles” – hangoztatjuk, és amikor ezt mondjuk, legalább két hallgatólagos feltételből indulunk ki:

- ♦ Az egyik az, hogy megszólításunk címzettje képes lesz arra, hogy a felszólításban megfogalmazott igénynek eleget tegyen. Amennyiben nem, akkor értelmetlen az igényünket vele szemben megfogalmaznunk.

- A másik pedig az, hogy mi birtokában vagyunk annak a mércének, melynek segítségével meg tudjuk ítélni, hogy mennyire (és egyáltalán) eleget tesz-e az irányában megfogalmazott igényünknek. Amennyiben ugyanis nem rendelkezünk ezzel a mércével, megszólításunk megint csak értelmét veszti.

A két probléma szemmel láthatóan két különböző irányba vezet. A továbbiakban a második kérdés két rész-összefüggését tárgyalom. Egyrészt arra keresek választ, hogy kivel szemben érdemes ezt az igényt megfogalmaznunk, másrészt pedig arra, hogy ad-e támpontokat ennek az igénynek alátámasztására a politikai filozófia története, vagy éppenséggel bizonyítja az értelmetlenségét.

2.

A „kivel szemben” probléma minden látszat ellenére sem elméleti, és nem bagatellizálhatjuk el minden további nélkül a válasszal, hogy a „politikusra” mutogatunk. A kérdés ugyanis valójában éppen az, hogy az adott összefüggésben hogyan definiáljuk a „politikus” fogalmát. Az eligazodásban a magyarországi sajtóból származó, másfél hónapnál nem régebbi, gyakorlati példa segít.

Az egyik hír egy fiatal, jól ismert, vállaltan baloldali, erősen kormánykritikus videósatorna vezetőjéről szól. Számos televíziós megnyilvánulása mellett hírnevét elsősorban baloldali politikusokkal, közéleti emberekkel folytatott nyilvános beszélgetései alapozták meg. Ezek a műsorok egyfelől a saját értékrendjének megfelelő politikai oldalon fontos véleményformálónak tették, és másik irányból - természetesen a kormánypárti sajtó szemében is -, világosan kijelölték a helyét. Ez utóbbihoz bizonyára az is hozzájárult, hogy tevékenysége többnyire nem csak a stúdióra korlátozódik, baloldali tömegrendezvények szervezője, hangadója, olykor szónokája, a kormány politikájával szemben kritikus külföldi nyomtatott, de még sokkal inkább elektronikus média egyik gyakori nyilatkozója. Műsorainak beszélgetéseiben a riportalányait többnyire nem a műsorvezetőtől több-kevesebb joggal elvárt semleges alapállásból kérdezi; semmilyen szempontból sem rejti véka alá saját, riportalányáival

többsyre azonos, olykor azokat egyenesen túllicitáló baloldali álláspontját. Kormánykritikus megjegyzéseiben egyszerre jelenik meg az jogállami fogyatkozásokat firtató, és a klasszikus (neo)marxista ideológia. Időről-időre visszaköszön a szegények/gazdagok, kizsákmányolók/ kizsákmányoltak szembeállítás, és a marxista osztályelmélet néhány további, médiafogyasztásra alkalmassá egyszerűsített kategóriája. Nézőinek többsége (ezt műsorának népszerűsége világosan mutatja), elfogadja azt a „szegények szószólója”- szerepet, mely a nyíltan anarchisztikus törekvések mellett, gondosan kialakított és karbantartott médiaszemélyiségének egyik védjegye.

Néhány héttel ezelőtt a kormánypárti sajtó úgy próbált foltot ejteni ezen a képen, hogy rámutatott: a magát a „kizsákmányoltak pártján állónak” hirdető, olykor forradalmat, de legalábbis anarchiát vizionáló fiatalember egyik adásban történetesen olyan értékű sportcipőben jelent meg, melynek birtoklása a mai Magyarországon leginkább a „kizsákmányoló” osztályok privilégiuma. Problémánk szempontjából közömbös, hogy ez az értelmezés milyen sok demagóg elemet tartalmaz, mint ahogyan az is, hogy mennyire éri el a célközönségét. Az egyetlen, számunkra lényeges elem a hitelesség-deficit, amit a kormánypárti média a baloldali műsorvezető szemére vet: Aki ilyen és ehhez hasonló cipőt visel, nem lehet a „szegények” ügyének *hiteles* képviselője. Természetesen, a vele szemben álló politikai erő ebből az esetből arra következtet, hogy ha már egy ilyen esetben is hiteltelen, érdemes minden más kijelentését is fenntartásokkal kezelni.

A másik hír a fővárosi önkormányzat által fenntartott budapesti közlekedési vállalattal kapcsolatos. Még a nyári politikai eseménytelen időszak előtt az ellenzéki sajtó megpendítette azt a hírt, hogy a főváros csőd közeli állapotba került. A baloldali kötődésű főpolgármester – nem meglepő módon –, ezért a kormányt tette felelőssé. A csődhelyzet egyik következményeként szeptember elején a főváros vezetése jelentősen felemelte a tömegközlekedési jegyek árát. Az intézkedés természetesen sem a kormánypárti sajtóban, sem a fővárosi tömegközlekedést igénybe vevők körében nem talált osztatlan tetszésre. Mindazonáltal a nyomában járó elégedetlenség meg sem közelítette azt a pergőtűzet, ami az után zúdult a főpolgármesterre, amikor napvilágra került, hogy fejenként sok tízmilliós jutalmat osztott ki „jó munkájuk honorálásá-

ként” az egyébként – szerinte csak a jegyárak emelése révén finanszírozható -, közlekedési vállalat legfelső vezetésének. Akár el tudjuk képzelni, akár nem, hogy egy vállalat vezetői akkor végeznek jó munkát, ha a cég csőd szélére kerül, az eset a személyes jóhízműsétől függetlenül is nagyon hangsúlyos formában veti fel a hitelesség problémáját. Ezúttal még az előző esetnél is markánsabban, hiszen itt világos alternatívák állnak – legalábbis az átlagos, azaz a sajtóra támaszkodó információk alapján ítélt - hírfogyasztó előtt:

- A polgármester vagy akkor hazudott, mikor azt állította, hogy a vállalat (és a város egésze) csődben van, vagy akkor, amikor
- a jutalmat a vállalatvezetők jó munkájával indokolta.

Külön-külön egyik állítás sem vetné fel szükségképpen a hitelesség kérdését. A kettő együttes megfogalmazása esetén viszont ezt nemigen lehet megke­rül­ni, hiszen legtöbbször úgy gondoljuk, hogy a jutalom a kiemelkedő teljesít­ményért és nem a munka rossz elvégzéséért jár.

A két eset közötti hasonlóságok ugyan első pillantásra nyilván nem ezt sugallják, de együttes említésük pontosan arra jó, hogy rámutassunk a külön­b­sé­geikre, és ezáltal közelebb kerüljünk ahhoz a kérdéshez, hogy kivel szemben érde­mes a hitelességi igényt megfogalmaznunk?

Mind a polgármester, mind pedig a műsorvezető-aktivista bizonyos értelemben „nyilvánosan cselekszik”. A kétféle nyilvánosság azonban nem feltétlenül felel meg minden további nélkül egymásnak. A polgármester rendelkezése és az erre adott magyarázata ugyanis közvetlenül érint minket, míg a műsorvezető-aktivistáé legfeljebb annyiban, amennyiben követői, lájkolói, vagy akár csak tevékenységének tudomásul vevői körébe tartozunk. Az első esetben a két egymásnak ellentmondó cselekvés és magyarázat kényszerítő erővel nehezedik ránk (mindannyian többet fizetünk a jegyekért), éppen ezért a jogi és erkölcsi alapjait is hajlamosabbak vagyunk kérdőre vonni. A második esetben ez a kényszerítő erő nyilvánvalóan nem áll fenn. Ha akarjuk, elfogadjuk a kormánypárti sajtó hitelesség-deficitre mutató értelmezését, ámde éppen úgy vitathatjuk is, sőt azt is megtehetjük, hogy egyszerűen legyintünk rá, és azt gondoljuk, hogy semmi közünk ahhoz, hogy a politikai aktivista milyen cipőt visel, és egyébként a politikai nézetei sem igen érdekelnek minket. Arról

a szintén jól alátámasztható álláspontról már nem is szólva, hogy nem feltétlenül szeretnénk bárki öltözködési szokásai és világnézete között közvetlen kapcsolatot keresni.

Ezen túl is akad még legalább két sarkalatos szempont, amellyel meg tudjuk alapozni azt, hogy a főpolgármester állításainak ellentmondásait számon kérjük. Az egyik az, – legalábbis ami az eljárás jogi kereteit illeti –, hogy teljesen megalapozottan állíthatjuk: a felhatalmazását nekünk köszönheti. A „*mi választottunk meg*” érv ugyanakkor mindig viszonylagos lesz, hiszen mindnyájan tudjuk, hogy a választással adott felhatalmazás nem egyes döntésekre, hanem a megbízatásra szól, és mint ilyen keret-felhatalmazás, amolyan biankó csekk, melyet az adott politikus olykor tetszésünk és akaratunk ellenére mandátumának időtartama alatt tölt meg tartalommal. Ez viszont valamennyire felértékeli a második lehetséges érvünket, vagyis azt, amikor arra hivatkozunk, hogy a főpolgármester a „*mi pénzükből*” gazdálkodik. Józan ésszel ugyanis az nehezen képzelhető el, hogy úgy szeretnénk a saját pénzükből finanszírozni egy csőd szélén álló közlekedési vállalat vezetőinek „jó munkájukért” való jutalmazását, hogy eközben a korábbinál súlyosabb anyagi terheket vállalunk magunkra.

Mindebből két következtetés vonható le:

- Az egyik az, hogy hitelességre vonatkozó igényünk megfogalmazása során minden hasonlóságuk ellenére is érdemes különbséget tennünk a *közszereplő* és a *politikus* között. A hitelességre vonatkozó igényünket (többé-kevésbé konzisztens módon alátámaszthatóan) a politikussal szemben meg tudjuk fogalmazni. Vele ugyanis – szigorúan rögzített keretek között – „elszámoltatási viszonyban” állunk, míg a közszereplővel szemben nem. Az igény megfogalmazása azonban önmagában véve még a legkevésbé sem jelent garanciát arra, hogy azt a legközelebbi választásokat megelőzően érvényesíteni is tudjuk.
- A második következtetés éppen az említett hitelességre vonatkozó igényünkkel kapcsolatos. Ha számon kérünk egy politikust, a helyzetnek megfelelően mindig valamilyen explikált, vagy éppen ki nem fejtett, de a helyzetnek megfelelő, azaz odaillőnek gondolt értékrend alapján tesszük. Sőt, valójában a számonkérési igényünket az érték-

rendek komplexuma vezeti. Szétválaszthatatlanul benne vannak a saját, neveletésünkéből adódó, és életünk során kialakított értékpreferenciák, társadalmi helyzetünkéből, és természetesen valamilyen – többnyire homályosan definiált - közmorálból eredeztetett értékek egyaránt. Ebben az értelemben a politikus megnyilvánulásaival szemben támasztott hitelességi igényünk morális alapú, vagyis a politikussal szemben támasztott hitelesség-igényünknek a kérdése szükségképpen a politika és a morál kérdéséhez vezet minket. Erről azonban már a politikai filozófia történetének is van mondanivalója.

3.

A második kérdésünket ebből az összefüggésből kiindulva tudjuk megfogalmazni. Igazolja, vagy cáfolja-e a politikai filozófia története – s ezen most természetesen a nyugati politikai filozófiát értjük -, hogy a politikával (és ezáltal a politikussal) szemben morális igényeket támasszunk? A kérdés látszólag skolasztikus, hiszen *elvben* semmi nem akadályozza meg, hogy a politikussal mint *emberrel* szemben morális igényeket fogalmazzunk meg, sőt, ezt meg is kell tennünk, hiszen nem mondhatunk le arról, hogy *általános* emberi normákat kérjünk számon rajta. A probléma nyilvánvalóan abból adódik, - feltéve, hogy ez egyáltalán lehetséges -, hogy e kettéválasztás bevezetésével akarva-akaratlanul különbséget teszünk a *politikusi* és az *emberi* minőség között. Ez a különbségtétel azonban – tekintve, hogy a politika már Arisztotelész szerint is – sajátosan emberi tevékenység, nemcsak, hogy nem életszerű, hanem logikai szempontból is tarthatatlan. Elfogadásával ugyanis azt vállaljuk magunkra, hogy számot adunk arról, hogy egy történetesen politikát művelő ember mikor cselekszik politikusi, és mikor emberi mivoltában. Ezt viszont nyilvánvalóan nem tudjuk megtenni. A megkülönböztetés tehát feloldhatatlan logikai ellentmondáshoz vezet.

A kérdés, ahogyan ezt már a 18. században Kant is világosan látta, különösképpen kényes, és a tétje is túl nagy ahhoz, hogy megválaszolásáról könnyű szívvel lemondhassunk. Ha lemondunk erről az igényről, vagyis a kérdésünk-

re tagadó választ adunk, ezzel vajon nem oldozzuk-e el a politikát a morálnak ebben a tekintetben különösképpen is alacsony teherbírási kötelékétől? Amennyiben fenntartjuk a politikussal szemben megfogalmazott morális igényeinket, vajon nem rendeljük-e alá tevékenységét egy olyan szabályrendszernek, melynek alávetve nemcsak önállóságától fosztjuk meg, hanem – elvben a közösség egészét szolgáló - működésének hatékonysága is csorbát szenved? A politikai filozófia ezekre a kérdésre két szélsőséges választ fogalmazott meg:

- ♦ Az egyik válasz szerint a politikán nem kérhető számon semmilyen erkölcsi norma. Morál és politika az emberi együttélés két, egymástól funkcionálisan különböző területe. Egymásra vonatkoztatásukkal egyik terület sem nyer, sőt, mindkettő veszít: a morál normatív, a politika pedig gyakorlati hatékonyságából. A morális elvek alapján gyakorolt politika e szerint az álláspont szerint soha nem célravezető, a fegyvertelen próféták ugyanis rendre elbuknak. Alaposabb vizsgálattal viszonylag könnyen ki tudnánk mutatni, hogy ennek a felfogásnak legalább két figyelemreméltó hiányossága van.
 - Először is – a fentiek alapján - nem tud számot adni arról, hogy az egyébként a morális elvek ellenében, vagy legalábbis azok figyelmen kívül hagyásával cselekvő politikus miképpen lehet, és lehet-e egyáltalán morális lény? Amennyiben feltételezzük, hogy igen, fenti kérdésünk második fele még akkor is megválaszolásra vár: milyen mérce szerint különböztetjük meg a nem morális megfontolások alapján működő, így aztán hatékony politikus tevékenységét a morális elvekhez igazodó, ebből következően nem mindig szükségképpen gyakorlat-orientált emberétől?
 - Másodsor, világos, hogy az értelmezés leginkább a politika egy bizonyos fogalmának elfogadása esetén konzisztens. Nevezetesen akkor, ha azt ellenérdekelt felek hatalomért folytatott küzdelmeként fogjuk fel. Ez természetesen lehetséges és a 20. század politikai filozófiája is bőségesen mutat fel ilyen példákat. A legszélsőségesebb, és valószínűleg a legismertebb formája ennek Carl Schmitt barát/ellenség szembeállítására. Mindazonáltal ép-

pen ennyire jogosult értelmezés az is, ha a politikát nem a hatalomért folyó harcnak, hanem a kényes kompromisszumok kifinomult művészetének tekintjük.

Jelen esetben nem szükséges sem az egyik, sem a másik álláspont mellett érvelnünk. Elegendő az értelmezésnek erre a két ingatag elemére rámutatnunk. Ez a leghangsúlyosabban a 16. században, Machiavellinél jelenik meg, A nyobbrészt nehezen besorolható műfajú kis művének³ hatodik, nyolcadik és tizennyolcadik fejezetéből levezetett álláspontja természetesen még ennek az értelmezésnek a keretein belül is végletesnek számít. Mint ilyen, azonban világosan megmutatja a felfogásban rejlő elméleti lehetőségeket. Végső implikációit tekintve Machiavelli nem kevesebbet állít, mint azt, hogy a fejedelem hiába is cselekedne az erkölcs szabályai szerint, ha a politika egyetlen szereplője sem tartja be rajta kívül, morálisan is igazolható cselekedetei ellehetetlenítik politikai céljai gyakorlati megvalósítását. Nem kétséges, hogy a műnek ez a gondolata érte el a legnagyobb eszmetörténeti karriert. Bodintól-től kezdődően Lipsiuson át egészen Gramsciig értelmezők egész serege reflektált rá, és persze ez lett a mű értelmezéstörténetének egyik nagy botlóköve is. Ugyanakkor a 16. század emberének egészen más tapasztalatai voltak „a fejedelemtől”, mint azoknak, akik később a morál és a politika elszakítását vetették Machiavelli szemére. A mű keletkezésének idején, a 16. század elején nem ezen a gondolon ütköztek meg. A katolikus egyház 1573-ben azért tette a művet a tiltott könyvek listájára, mert – nem is alaptalanul -, úgy ítélte meg, hogy Machiavelli a kormányzás egyik eszközévé alacsonyítja a vallást, és ezzel voltaképpen az állam alá rendeli az egyházat. A protestánsok lényegében ugyanezen az alapon, csak sokkal gyakorlatiasabb, egyszersmind tragikusabb történelmi összefüggésben utasították el a művet. Számukra az erkölcs és a politika szétválasztásának gyakorlati következményét Szent Bertalan éjszakája jelentette.

A morál és a politika szétválasztása mellett persze lehet Machiavellinél sokkal kifinomultabb módon is érvelni. Ezt teszi például jó száz évvel később Angliában Thomas Hobbes is. Felfogásának egyik alappillére, hogy a politika

3 Machiavelli: A fejedelem, ford. Lutter Éva, Helikon, Budapest, 2020.

nem azonos a politikus tevékenységével. Ha elfogadjuk ezt az álláspontot, ezzel megengedjük a politikusnak, hogy „erényes” legyen, és amennyiben mégsem lenne az, ennek terhét levesszük a válláról. Persze kérdés, hogy ebben az esetben mi lesz tevékenysége értékelésének mércéje? Hobbes, bár olykor ambivalens, de voltaképpen egy irányba mutató válaszokat ad erre a kérdésre. Számára a politikának, mint a társadalom érdekében végzett tevékenységnek a kereteit a jogrend jelöli ki. Ebből következően a politikus tevékenységének értékelését a jogrendhez fűződő viszony biztosítja. A politikus tevékenységének tehát sokkal inkább „jogszerűnek”, semmint erkölcsösnek kell lennie. Ebben az értelmezésben természetesen nem alaptalanul érzünk bizonyos ambivalenciát, egyszerűbben fogalmazva: nemigen világosít fel minket arról, hogy az egyébként a jogrend által kijelölt kereteken belül maradó politikus tevékenysége *elvből* mérhető-e különböző mércével a jogszerűségtől. De a történelmi körülményeket figyelembe véve, nem is biztos, hogy a 17. századi Angliában Hobbes számára volt fontosabb mérce, mint a jogszerűség.

A sor a 19. és a 20. században, Marxon át Max Weberig folytatható. Marx a gazdasági viszonyok által meghatározott alaphoz képest a felépítmény részének tekinti a politikát. A rá épülő 20. századi kommunista jog- és politikaelmélet ezt az értelmezést a legabszurdabb végkövetkeztetésig gondolta végig. A törvény a proletariátus osztályerőre emelt akarata, a proletárerkölcs az erkölcs legmagasabb rendű, egyetemes, azaz a partikuláris osztályérdekeket transzcendáló formája, a politika pedig ennek gyakorlati alkalmazása. Ebben az értelemben a politikával szemben nem fogalmazhatók meg morális fenntartások, hiszen ez a politika maga a (proletár) morál gyakorlatba átültetett formája. Weber egy másik úton, a politika önálló tevékenységként való felfogásával érvel amellet, hogy fölösleges és haszontalan saját erkölcsi mércénket ráerőltetni a politika művelőire.

A példák természetesen jelzés értékűek, sem kifejtésüknek, sem pedig a korlátaik kimutatásnak nincs itt a helye, és ez a témánk szempontjából felesleges is lenne. Az ugyanis ennyiből is világosan látszik, hogy a politikai filozófiának létezik olyan hagyománya, mely alapján a morál és a politika *elválasztása* mellett tudunk érvelni.

De létezik-e olyan, amelyből kiindulva a kettő összekapcsolása mellett? Létezik, és ez a hagyomány ráadásul sokkal régebbi, mint az előző; egészen az antikvitás politikai filozófiájáig⁴, legmélyebbre nyúló gyökereit tekintve Platónig nyúlik vissza. Köztudott, hogy Platón⁵ több államelméletet is ránk hagyományozott. A *Politeiában* kidolgozott értelmezést az annak megvalósítása során szerzett számára személyesen is kellemetlen tapasztalatokból kiindulva többször módosította. Ennek megfelelően a *Politicus* és a *Nomoi* állam – és politika felfogása bizonyos pontokon eltér attól, amit a *Politeiában* kifejt.⁶ Ezzel együtt az alapelméletét, amely szerint az állam voltaképpen morális közösség, valójában soha nem vonta vissza. Ez egyfelől azt jelenti, hogy alkotói a vezetők, az államrendjét őrzők és az ezért dolgozók egy-egy sarkalatos erény megtestesítői.⁷ Másfelől pedig azt, hogy jogrendje nem az erősebb akaratának mechanikus érvényesülésén,⁸ hanem az egyes rétegekhez rendelt erények harmóniáján alapszik. Ez a harmónia viszont csak abban az esetben jöhet létre, ha mindenki a saját „lélek-típusának” megfelelő feladatot látja el. Az állam vezetői, őrői és dolgozói mindazonáltal szerves egységet alkotnak,⁹ ami azt is jelenti, hogy bizonyos (szűk) határokon belül az egyes rétegek mindkét irányban átjárhatóak: a dolgozónak születettek felemelkedhetnek az őrök, vagy akár a filozófusok rendjébe, ugyanakkor az oda születettek is, ha alkalmatlanságuk kétségtelenül beigazolódnak lecsúszhatnak az alacsonyabb rétegek valamelyikébe.¹⁰ Az államot szűkebb értelemben viszont szükségképpen a filozófusok vezetik.

4 A téma felmérhetetlenül gazdag irodalmából itt csak három, magyarul is hozzáférhető műre szeretném felhívni a figyelmet. A kérdés tárgyalásának klasszikusa: Moses Finley: *Politika az ókorban*, Gondolat, Budapest, 1995.

A régebbi irodalomból lásd: Grzegorz Seidler: *Politikai gondolkodás az ókorban és a középkorban*, Közgazdasági – és Jogi, Budapest, 1967. Az újabbról: Melissa Lane: *Görög és római politikai eszmék*, ford. Babarczy Eszter, Osiris, Budapest, 2023.

5 Átfogó munka magyar nyelvű munka: A. E. Taylor: *Platón*, ford. Bárány István, Betegh Gábor, Osiris, Budapest, 1997.

6 Ernest Barker: *The political thought of Plato and Aristotle*, Putnam'Sons, New York, 1906, 165-176.

7 Vö. Theodor Gomperz: *Griechische Denker*; Bd. II., Walter de Gruyter, GmbH., Berlin, 1920, 376. sk.

8 Platón: *Politeia*, I., 338.c.

9 Platón: *Politeia*, VII., 540.b.

10 Platón: *Politeia*, V., 463.a.

Egyrészt azért, mert ha lemondanának erről a lehetőségről, elkerülhetetlen lenne, hogy a vezetés náluk hitványabbak kezébe kerüljön.¹¹ Másfelől pedig azért, mert mint a jó eszméjének ismerői, leginkább ők képesek a hatalom gyakorlásából eredő kísértéseknek ellenállni.

Egy generáció elteltével Arisztotelész¹² számára másként vetődik fel a helyes kormányzat kérdése. A különbség egyfelől nyilvánvalóan abból adódik, hogy számos ponton elégedetlen a Platón által nyújtott megoldással, másfelől viszont a célkitűzései is mások. Számára az állam nem pusztán teleologikus, hanem egyszersmind organikus képződmény is. Nem egyszerűen az *elképzelhető*, hanem a *gyakorlatból levezethető* legjobb államformát keresi. Ebben az értelemben az általa ránk hagyományozott elmélet sokkal gyakorlatiasabb, jóllehet a városállam, mint vonatkoztatási pont alaptételét értelemszerűen ő sem adja fel. *Politikájának* praxis-orientáltsága már pusztán abból is látszik, hogy elmélete jó másfélszáz görög állam alkotmányos berendezkedésének vizsgálatán alapszik. Ez a megközelítés szükségképpen a Platónnál az elmélet alapját képező általánosítás ideájának bizonyos fokú feladásával jár. Arisztotelész már világosan látja, hogy nincs általánosan alkalmazható, minden emberi közösséget egyformán boldogító államforma: az eltérő földrajzi környezetben élő, különböző hagyományokkal rendelkező társadalmak kormányzása egymástól eltérő politikai berendezkedést igényel. Ebből következően számára nem létezik platóni értelemben vett *ideális* állam. Ez nem jelenti azt, hogy le kellene mondani a *lehető legjobb* államforma értelmezhetőségének gondolatáról.¹³ Azt viszont igen, hogy ez az államforma nem elvont eszményekből, hanem a különböző létező államformák előnyös és hátrányos vonásainak körültekintő mérlegeléséből vezethető le.

Ahhoz, hogy a (lehetőségekhez képest) legtökéletesebb állam megismeréséhez eljussunk – mivel az alkotmány bizonyos értelemben az állam élete¹⁴ –, a legjobb alkotmány megtalálásán át vezet az út. A legjobb alkotmány voltaképpen az állam, mint politikai közösség számára a leginkább megfelelő kereteket

11 Platón: *Politeia*, I., 347.c.

12 Klasszikus átfogó munka magyar nyelven: Sir David Ross: *Arisztotelész*, ford. Steiger Kornél, Osiris, Budapest, 2001.

13 Arisztotelész: *Politika*, IV., 9.1.

14 Arisztotelész: *Politika*, IV. 9.3.

jelöli ki. Amilyen módon az egyén számára a család, úgy a közösség számára az állam nyújtja a kiteljesedés legjobb kereteit. Mindkettő abból következik, hogy az ember közösségi lény (*dzoón politikon*). Ebben az értelemben az etika és a politika összetartoznak: ahol az egyén javát kereső etika végződik, ott kezdődik a közösség javát szem előtt tartó politika.

Platón és Arisztotelész nyilvánvalóan csak két – meglehetősen klasszikus – példa. A sor természetesen, amelyben a két álláspont történetét vizsgálnánk, az előző esethez hasonlóan, itt is hosszasan folytatható lenne.

- A kezdetben felvetett második kérdésünk azonban már e két példa alapján is megválaszolható: a politikai filozófiának létezik olyan hagyománya, amely számunkra a politika és az etika összekapcsolása melletti érvet nyújtja számunkra. Ez alapján jogos az az igényünk, hogy morális követelményeket támasszunk a politikusainkkal szemben. Többek között azt, hogy megnyilvánulásaik „hitelesek” legyenek. Az első alapján viszont az ilyen követelmény értelmetlen, sőt a politika hatékony művelése szempontjából egyenesen káros.

Míndez természetes módon veti fel azt a minderre logikusan következő kérdést: mi alapján döntünk abban a kérdésben, hogy melyik hagyományt fogadjuk el?

Ezen a ponton viszont a politikai filozófia történetének bármennyire is alapos tanulmányozása sem lendít túl minket. A döntés mindannyiunk esetében egyéni értékválasztás kérdése marad. A filozófia nem veszi le a vállunkról ezt a terhet, legfeljebb abban segíthet, hogy miután döntöttünk, végiggondoljuk a döntésünk következményeit. Ez sem kevés.

Ennek tárgyalása viszont már egy másik tanulmány feladata.

Felhasznált irodalom

- Arisztotelész: *Politika*, ford. Szabó Miklós, Gondolat, Budapest, 1969.
- Barker, Ernst: *The political thought of Plato and Aristotle*, Putnam'Sons, New York, 1906.
- Berki, Robert, N.: *History of political thought. A short introduction*, Rowman and Littlefield, Totowa, N.J., 1977.
- Finley, Moses: *Politika az ókorban*, Gondolat, Budapest, 1995.
- Gomperz, Theodor: *Griechische Denker*, Bd. I-III., Walter de Gruyter, Gmbh., Berlin, 1920,
- Lane, Melissa: *Görög és római politikai eszmék*, ford. Babarczy Eszter, Osiris, Budapest, 2023.
- Machiavelli: *A fejedelem*, ford. Lutter Éva, Helikon, Budapest, 2020.
- Paczolay Péter- Szabó Máté: *A politikaelmélet rövid története*, Kossuth, 1992.
- Platón: *Az állam*, ford. Jánosy István, Gondolat, Budapest, 1989.
- Ross, David Sir: *Arisztotelész*, ford. Steiger Kornél, Osiris, Budapest, 2001
- Seidler, Grzegorz: *Politikai gondolkodás az ókorban és a középkorban*, Közgazdasági – és Jogi, Budapest, 1967.
- Taylor, A.E.: *Platón*, ford. Bárány István, Betegh Gábor, Osiris, Budapest, 1997.

RÁKOS Loránt¹

Az eskü, mint istenes becsület-hivatkozás a magyar szépirodalomban²

Abstract

The appearance of the oath in literature has become a literary prop because with its help one can create the idealized situation in which one wants to and can fulfill one's commitment. In fact, the oath in literature is almost always embedded in an idealized environment, because the authors can in fact express the state of honesty in the most perfect way, which they would never be able to achieve in the real world, due to various obstacles, limitations, and social impurities.

Keywords: oath, honor, literature, love, patriotism, national defense.

Az eskü egy olyan vallásos cselekedet, aminek alkalmazása során a felek először is közösen elismernek egy ún. „*supra vitam*” tekintélyt, amely hatalmának és egyetlen igazságának (valóságának) félelmében önmagukra nézve is igazat mondani tartoznak. Az esküvés hitelessége szempontjából nem kell, hogy a hivatkozott tekintély mindenki és mindenek élete, létezése fölött álljon, e tekintetben ugyanis elegendő, ha csak az esküt tevő fél vagy felek elismerik önmaguk fölötti autoritásként. Ugyanakkor, amikor ezen elismerésről beszélünk, akkor figyelembe kell vennünk az esküt tevő fél szűkebb vagy tágabb közösségét is, hiszen amikor az esküt saját igazunk megerősítésére használ-

1 JUDr. ThDr. Rákos Loránt, PhD., lelkeszi főjegyző, Szlovákiai Református Keresztyén Egyház

2 Elhangzott a VEGA 1/0246/21 sz. projekt keretében tartott Tudományos konferencián (2023.10.19.). A Projekt megnevezése: Hodnoverná reč v spoločnosti. Skúmanie pojmu prísahy v cirkevnej a v spoločnosti. Hiteleképes beszéd a társadalomban. Az eskü fogalmának vizsgálata egyházban és társadalomban.

juk, annak mindig csak tanúközösség színe előtt van értelme, különben nincs visszaigazolása a vállalásunknak. Az önmagunkban mormolt eskü nem tudja átlépni a saját határainkat, így annak ereje éppen annyi lesz, amennyit adott pillanatban megengedünk magunknak. Ellenben a tanúközösség előtt letett eskü teljesítésébe – az elvárásnak megfelelően – önmagunk határait meghaladó, adott esetben megfeszített energiákat is bele kell fektetnünk. Véleményem szerint, ha már esküvésre kerül sor, akkor annak csak az utóbbi eset szerint van értelme, hiszen az ember mindig olyan dolgokért szokott esküdni, amik az életében rendhagyó vagy éppen „sorsfordító” elemek. Kimondhatjuk tehát, hogy az eskü tipikusan az emberi önkifejezés végső eszköze – azaz „ultima ratio” –, amit az ember akkor vesz igénybe, amikor a földi realitások között igaz beszédének fedezetet nem tud biztosítani. Ez az ember számára az igazmondás szükséges kelléke, ugyanakkor a keresztyén kultúrkörben nem tekintjük bibliai követelménynek az esküvést, annál is inkább, mert amennyiben az megesküdött ígéreteket nem sikerül betartani, az sokkal inkább igazolja az Isten előtti esetlenségét az embernek, mint az esküvel az Úr melletti kiállását. Ezt kiváltva – vagy inkább mellőzve – Jézus azt mondja a Mt 5,34-36-ban, hogy *„Én pedig azt mondom nektek, hogy egyáltalán ne esküdjetek: sem az ég, mert az Isten trónusa, sem a földre, mert az lábainak zsámolya, sem Jeruzsálem, mert az a nagy Király városa; de ne esküdj saját fejedre sem, hiszen egyetlen hajszáladat sem teheted fehérré vagy feketévé”*; azaz az *„egyáltalán ne esküdjetek”* felszólítással elsősorban nem az esküszegés esetleges bűnétől akar megóvni bennünket az Úr, hanem attól, hogy – az egymással szembeni kötelezettségeinket egy esküformával letudva – az életünk ilyen alakítások formájából összeállt puszta sziluetté váljon. Ezért aztán – folytatva a 37. verssel: *„ellenben ha igent mondotok, az legyen igen, ha pedig nemet, az legyen nem, minden további szó a gonosztól van”* (Mt 5,37) – inkább az élet komolyanvételére invitál mindenkit azáltal, hogy az emberi magatartást afelé ösztökéli, hogy mindenki úgy éljen – egyenesen, igazan, őszintén, kellő tartással, becsületesen –, hogy tetteiért ne kelljen esküszóval jót állnia. Az eskü újszövetségi krisztológiai megvilágítása szerint tehát helyesebb egy-egy eskütételes helyzetben inkább úgy eljárni, hogy az eskütévő személynek előbb el kellene mondani az esküvel járó területen megkövetelt helyes magatartási elemeket, majd felhívni a figyelmét

rá, hogy amennyiben e területen akarsz létezni, akkor e magatartási elemeket meg kell tartanod, és az erre való rákérdezésre kellene aztán az illetőnek azt válaszolnia, hogy „igen, megtartom”. Amennyiben pedig nem tartja meg, onnantól kezdve válik számon kérhetővé az illető személyen, a számonkérés eljárása viszont már egy másik szekcióba tartozik.

Az eskü-igény tehát egy igazmondásos környezetet teremt, amiben az embertől elvárt helyes magatartás az erkölcsös magaviselet. Az erkölcsös élet és az igazmondás egymást generálják. Dietrich Bonhoeffer Etikájában azt írja, hogy „az igazmondás nemcsak magatartás dolga, hanem a helyes felismerés és a valós viszonyok komoly megfontolásáé is”,³ vagyis előbb léteznie kell egy az ember által ismert és elfogadott ismérvek azon sokaságának, rendszerének, amelybe cselekvését és megnyilvánulását be tudja kötni, és aminek alapján végső hivatkozásait – mint pl. az eskü –, illetve magatartásának elemeit meg tudja valósítani. Ez a keresztyén erkölcstan alaptézise, mely szerint ahhoz, hogy Istent, mint első igazságot az igazmondásunkhoz segítségül, igazolásul tudjuk hívni, szükséges, hogy az eskütétel az Istenhez köthető igaz dolgokban belátással történjék.⁴ Az ilyen belátás pedig az emberi megnyilvánulásoknak a legszebbikét tudja eredményezni, mert nincs szebb annál, mint amikor az ember igazat mond, és igazsága pedig nem önmagából fakad, hanem az Istenhez való kötöttségéből.

Amíg az esküt – a vallásos meggyőződéshez fűzötten, hiszen a hitéletében az embernek igaznak kell lennie – bizonyítási eszközként tartjuk számon (pl. az egyházban ezért kerül az esküszegés a fegyelmi kérdéskör fényébe), addig a társadalmi szintésre kilépve az emberi becsület letükröződéseként is megjelenik. A becsület és az igazmondás ugyanis olyannyira feltételezi egymást, mint a falevél és a gyökér, bár van köztük távolság, mégis az egyik élteni a másikat. De a becsület nem csupán az emberi pszichének amaz megnyilvánulása, hogy helyén tudja mindazokat a dolgokat, amiket Isten az ember életébe megadott – azaz megcselekedje az Istenhez viszonyított helyeset anélkül, hogy ráhatással kellene lennie külső erőnek, mondjuk valamilyen fenyegetettségnek –, hanem tudatosítása annak is, hogy az ember kifejezni önmagát csak a tisztesség

3 Dietrich BONHOEFFER, *Etika*, Exit Kiadó, Kolozsvár 2015, 285.

4 In: <http://lexikon.katolikus.hu/E/esku%20C3%BC.html>

keretei között tudja a legegyértelműbben, mert nem kell titkolnia önmagából semmit sem. Ezt már a jognak a római jog szerinti ősmegfogalmazása is szóvá teszi: „*honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere*” – „*becsületesen élni, mászt nem bántani, megadni mindenkinek azt, ami neki jár*”;⁵ és én még hozzátenném azt is, hogy megtenni (teljesíteni) mindent, ami tőlünk telik. Ezt a kiegészítést azért jegyeztem le, mert az esküvés szempontjából a becsület kritériumának annak fényében van hangsúlya, hogy hajlandóak vagyunk-e és tudjuk-e teljesíteni azt, amit vállalunk? Az ember akkor kerül összhangba önmagával, amikor akarja is és tudja is teljesíteni a vállalt magatartást.

Az eskü megjelenése a szépirodalomban éppen azért vált irodalmi kellékké, mert segítségével az ember meg tudja teremteni azt az idealizált körülményt, amelyben vállalását akarja is és tudja is teljesíteni. A szépirodalmi eskü voltaképpen szinte minden esetben azért idealizált környezetbe van beágyazva, mert a szerzők valójában így tudják csak a legtökéletesebben kifejezésre juttatni azt az őszinteségi állapotot, amelyet a valós világban soha nem tudnának elérni, különböző akadályok, korlátok, társadalmi szennyeződések okán. Tehát az ember a földi valóságban sosem fog tudni generálni olyan igaz és becsületbeli állapotot, amelyben az esküt maradéktalanul teljesíteni tudná, mert vagy valamit elhagy belőle, vagy túlértelmezi, és aztán fanatizmusba torkollik. Az elsőre példaként hozhatjuk akár a házassági esküt, akár a lelkeszi esküt, egyiknek sincs olyan eleme, amelyet az ember ne hanyagolna el, nem feltétlenül rossz indulatból, hanem egyszerűen képességeinek a hiányosságából adódóan. A földön ugyanis minden organizmusban van legalább egy kis homokszem. A második esetre pedig példa – amikor az eskü túlértelmezve fanatizmusba torkollik – tipikusan a II. világháború náci Németországában esküt tett tisztek esete, akik az esküjükre hivatkozva nem voltak hajlandóak – vagy legalábbis kevés kivétellel – észrevenni, hogy cselekményük már nélkülöz minden emberiséget. Ismét visszakanyarodunk tehát Krisztus megállapításához, miszerint jobb nem esküdni, hanem inkább egész életünket úgy igazítani, hogy a teremtett – és a megváltás során kiélezett – értékek mentén – úgy, mint az igazságosság, emberiség, tisztesség, helyesség és méltányosság – haladjon. Az eskü maradéktalan teljesítéséhez ugyanis a földi

⁵ Тóth J. Zoltán, *John Rawls igazságosság elmélete*, in: <http://jesz.ajk.elte.hu/tothj212.html>

környezetben fellelhetetlen közegre, feltételrendszerre lenne szükség, mint a mikrocsipek gyártása esetében, amiket a természetes földi környezetben lehetetlen lenne előállítani, csak ha mesterségesen nem kreálnak hozzá steril (gombamentes) körülményeket.

A szépirodalom ugyanakkor azt vállalta, hogy bemutatja azt az ideális miliót, ahol az eskü számára létezik virágoztató szituáció. Megjegyzem attól, hogy a szépirodalom idealizált körülmények melegágyában használja az eskü kel-lékét, még nem válik fantazmagóriává, tehát amikor egy-egy műben esküről olvasunk, akkor az nem azt jelenti, a hogy szerző egy lehetetlen elemet vesz igénybe – vagyis el lehet bagatellizálni –, ellenkezőleg, a szépirodalmi eskü szándéka mindig a nyomatékosítása a valóság adott helyzetén való tovább-lépésnek. Tehát mindig valaminek az erejére akar rámutatni. Jó néhány szép példáját találjuk ennek a magyar szépirodalomban. Most – kvázi modellezve – három példáját szeretném ennek bemutatni. A szépirodalmi eskü jellegénél fogva mindig ígérő eskü, ami azt jelenti, hogy osztozik annak a cselekmény-nek a természetében, amelyhez éppen kapcsolódik, ezért az ilyen eskü csakis pozitív hatású lehet, mert ha negatív lenne – mondjuk valakinek a kárát kí-vánja az illető –, akkor annak rossz hatásaiban az esküt tevő is részesülne.⁶ Ezért – ezt elkerülvén – az ígérő eskük mindig felszálló ágúak, azaz valami jót, valami sikert, valami felemelőt vetítenek elő. Azt is látnunk kell, hogy a magyar szépirodalmi eskü átvezető is Istenhez, és egyben az irodalom kül-detésének óceánjában felfogható olyan résznek is, amely Isten ígéjének vissz-hangjaként, mint egy folyó beletorkollik ebbe az óceánba.⁷

A következőkben három irodalmi mű három válfajú ígérő esküjét vesszük szemügyre: Csokonai Vitéz Mihály: Az esküvés (mint szerelmi vonású eskü); Petőfi Sándor: Nemzeti dal (mint forradalmi vagy harcias vagy mozgósító szemléletű eskü) és Gárdonyi Géza: Egri csillagok (mint hazafias szemléletű eskü).

1. *Csokonai Vitéz Mihály: Az esküvés.* Csokonai hullámvölgyes életének 32 évében, és ebből fakadóan a poézisében egyszerre jelen volt a rapszodikus érzelmvilág, a felfoghatatlan zsenialitás, az epikureus életélvezet és a tragikus

6 In: <http://lexikon.katolikus.hu/E/esk%C3%BC.html>

7 HORVÁTH Barna, *Biblia az irodalomban*, Amfipressz, Budapest 2012, 70.

hanyatlás komorsága. Néhány hónapra ugyanakkor Lilla (Vajda Julianna) iránt érzett szerelme feledtette vele a csalódását a világban, viharvert élettévité és az egzisztenciája megteremtése érdekében tett hiábavaló erőfeszítéseit.⁸ A Lilla (érzékeny) dalok a rokokó könnyed, már-már pironkodtató, lázongó, mégis díszes ízlésvilágával Csokonai *Az esküvés* című, három versszakos költeményében a szerelem tapasztalati elemeit vágy formájában fogalmazza meg, vagyis a szerelemi rajongás gyakorlati tényezőit – mely ebben a versben is az idealizmus színterén található meg – a valóságba kívánja áthozni, és ennek teljesítéséhez egyetlen eszközt talált, az pedig az eskü. Esküszik, hogy a tökély világában fellelhető szerelem jegyei így és így megtapasztalható lesz a realitásában is. Érdekes, hogy ebben a versben Csokonai nem Istent hívja esküvésénél hivatkozási alapul, hanem a bele vetett hitet Lillához delegálja – „Esküszöm; s e szent hitemnek, / Melyet adtam édesemnek, / Pontjait meg nem csalom” –; ezzel igazából nem hitetlenségéről ad bizonyosságot, hanem szerelmének túlaradásáról, mellyel kapcsolatosan kész vállalni azt is, hogyha valamit is nem teljesít a költeményben felsorolt rajongásából, akkor a Lilla iránt érzett szerelmét is feláldozza. Ugyanakkor ez az eskü mégsem egy vérre menő formula, de nem is holmi könnyelmű liliomfűszag szavazata. Egyszerűen játékos kifakadását adja annak, hogy milyen boldognak is érzi magát, és ehhez kellő, komolyan veendő formát akart találni, amire legalkalmasabbnak a szépirodalmi eskü mutatkozott. Csokonai szerelmi elvarázsoltsága lágyítja, és egyben erősíti ez esküvésnek a szándékát, melynek értelmében az érzelmeit nem röghöz köti – egyféle nyilatkozatszerű merevséggel –, hanem a mindennapi életének részévé, azaz élővé teszi. Mindenesetre Csokonainak *Az esküvés* című költeménye – a rokokóra jellemző – idilli egyszerűséggel a boldogság dicséretének fenomén szintekre emelt áradozása.

2. *Petőfi Sándor: Nemzeti dal.* Petőfi költészetében 1846-tól – a világforradalmi láztól fűtve – felerősödik a forradalmi líra. Mohácsy Károly megfogalmazása szerint „az ilyen tárgyú verseit az a hit hatja át, hogy az emberiség egyenletesen, törés nélkül halad végső célja, az általános boldogság felé, a cél elérésének eszköze pedig a szabadság. Ezt a szabadságot egy utolsó, kegyetlen, véres háború fogja megszülni, melyben a rab népek leszámolnak zsar-

⁸ MOHÁCSY Károly, *Irodalom*, Korona Kiadó, Budapest 1996, 89.

nokaikkal, s ezután – hirdeti a kemény meggyőződés hitével – >>a menny fog a földre szállni<<.”⁹ A „*magyar Marseillaise*” – ahogyan a Nemzeti dal-t nevezték – Petőfi romantikus költői hozzáértése a forradalmi légkörben kiválóan érintkezett össze a vers témáját – azaz a haza szabadságáért kiállásra ösztönző erőt – a verse megszületésének korszakával. Így a költeménye szinte megduplázott hatást ért el a pattanásig feszült magyar közéletben. Alkalmi versről lévén szó a mű emelkedettségéhez hozzájárult a szónoki beszédekre jellemző stílus is, amely az egész magyar nemzetet hívja egy közösségbe, és ennél fogva vindikálja magának a jogot arra, hogy a vers nyomatékát mind a hat versszakon keresztül végigvezetett refrén-esküvel biztosítsa.¹⁰ Petőfi a nép nevében esküszik egy egész szűk hatáskör gyakorlására leszűkített isteni felségre, amikor „a magyarok istenére” teszi képviselt esküjét. Erre enged utalni a refrénben kis kezdőbetűvel használt „isten” szó,¹¹ amely a teljes istenségnek csak a magyarokra fordított, elegendő részfigyelmét tükrözi. Petőfi a forradalom sikeréhez ugyanis elégségesnek tartotta Istennek emez külön a magyarokra fordított figyelmét, mintegy szeletet igényelve az örökkévalóságból. Ez némi elbizakodottságot sejtetne a költeményből, amely egyébként teljesen elfogadható egy sikerorientált és a győzelemben teljes hitet fektető kiáltványtól. Az a buzdítást, amely csak egy kicsit is bizalmatlan a diadal iránt, az irodalom hulladékaként könyvelhető el, nem pedig remekként. Márpedig a Nemzeti dal-t akként tarthatjuk számon, a magyar szépirodalom forradalmi költészetének kiválóságaként, amely beszéltető és egyben lelkesítő összhangba tudta hozni az iránymutatásra, igazságra vágyó néptömeget a szent elvet piederstál-ra emelő költővel. Ezért is egyféle költeményes párbeszéd ez a mű, amelyben a szónok kijelent, agitál, kérdez és buzdít, amelyre a lelkes tömeg pedig visszhangozza az esküszót.¹²

9 МОНАЧСЬ Кároly, *Irodalom*, Korona Kiadó, Budapest 1996, 244.

10 In: <https://verselemzes.hu/petofi-sandor-nemzeti-dal-elemzes/>

11 Ez egy tipikus „petőfikum”, hogy nem a keresztyénség, az egyház által képviselt Istent nevezi meg esküjének hangsúlypontjaként, hanem egy a nemzeti arculatba illeszkedő istenséget – „nemzeti istent” –, amivel Petőfi arra szeretett volna visszautalni – rá jellemző módon –, hogy a magyarság vallásossága túlmutar a keresztyén időkön; és hogy „a magyarok vallása a magára talált, szabad ember vallása”. In: <https://verselemzes.hu/petofi-sandor-nemzeti-dal-elemzes/>

12 In: <https://verselemzes.hu/petofi-sandor-nemzeti-dal-elemzes/>

Voltaképpen a magyar nemzet korabeli állapotának hat megállapításáról van szó – hat versszakban –, amelyre hatszor hangzik el az esküszavas refrén: „*A magyarok istenére / Esküszünk, / Esküszünk, hogy rabok tovább / Nem leszünk!*”. Petőfi magában érzi a nép lelkületét, sőt, azt is érzi, hogy a nép nevében és Isten nevére kijelenthet egy ilyen súlyos igazságot, hogy rabok nem akarnak lenni, csakis szabadok. Ennél a pontnál szépen előjön az eskünek a közösségformáló ereje is (ez leginkább a hazafias és honvédő ígérő eskünél fordul elő), amikor mindenki átérzi azt, hogy az eskü teljesítéséhez egy ember kevés, sokan kellene hozzá, és míg ez a feltétel nem teljesül, addig az eskütétel is teljesen szükségtelen. A Nemzeti dal-ban az esküforma a forradalmi hangulat karakteréhez tökéletesen illeszkedik: ellentmondást nem tűr, kemény és következetes; mint ahogyan Isten is az, aki megköveteli az életben forgolódo embertől, hogy „*ellenben ha igent mondotok, az legyen igen, ha pedig nemet, az legyen nem, minden további szó a gonosztól van*” (Mt 5,37).

De az eskü nem csupán nyomatékot ad a vers üzenetének, hanem ünnepélyességet is. Az „*esküszünk*” szó kétszeres ismétlése, sőt, először külön sorban való említése népballadai hatást kölcsönöz a versnek, ugyanakkor az ismétlés pedig az opera-kórusok robusztus háttér-hangerejét is idézi. Hatásos módszer Petőfi részéről az áthajlás, aminek következtében az „*esküszünk*” és a „*nem*” szavak sor elejére hozásával a kiejtésük mintegy meghosszabbodik, ezzel tovább csengetve a hallgatók fülében a lényegét: a tettek mezejére kell lépni.¹³ Petőfi alkalmi dala tehát éppen azért maradhatott a jelenkor számára is aktuális üzenethordozó, mert nem pusztán az emberi elme és érzelmi billegések kifakadásáról van benne szó, hanem a magyar nemzet létezésének az asztalára letett történelmi vállalásról is.

3. *Gárdonyi Géza: Egri csillagok*. A hazaszeretet és a honvédelem korunkhoz legközelebb álló – a feldolgozott korszak ellenére – szépirodalmi alkotása. A regény egy szerteágazó cselekményszálakkal rendelkező, de aztán egy pontra – az egri vár, illetve általa az egész ország védelmére – összpontosuló epikai mű.¹⁴ A regényben minden – még az emberi élet is – alá van rendelve a hazaszeretethez, de mondhatnánk úgy is, hogy a mű IV. fejezetében „Az

13 In: <https://verselemzes.hu/petofi-sandor-nemzeti-dal-elemzes/>

14 In: <https://doksi.net/hu/elemzes.php?order=Show&id=38>

egri vitézek esküje” cím alatt olvasható esküvés magaslataiba kulminált emberi nagyság és isteni hatalom alá van vetve minden, ami a földön, vagy éppen Eger várában történik. Bár nincs a regény mértani közepén, mégis a felfokozottság és a vitézi hősiesség iránti tisztelgés tekintetében ez az eskü tekinthető a regény középpontjának, függetlenül attól, hogy az egyéb cselekmények hozzá viszonyítva mennyire vannak szimmetriában.

Az egri vitézek esküje által az ország, a magyar nemzet sorsa beleösszpontosul, belesűrűsödik abba a 2364 – Tinódi Lantos Sebestyén feljegyzése szerint 1935 – várvédőbe, akik éppen farkasszemet néztek az 1552-ben az egri vár alá felvonult óriási török túlerővel. A létszámok jól tükrözték a két hadban álló ország kapacitását – ezt Gárdonyi kifejezetten az olvasók tudtára akarta adni –; ugyanakkor itt nem csak hódító és védekező hadviselésről volt szó, hanem vallások szembenállásáról is, ezért indokolt volt a regénybe beékelni – még hozzá középponti jelleggel – egy olyan részt, amely a magyarok hite szerinti vallási fölényt is közvetíti. Erre pedig a legtisztelteméltóbb eszköz az eskü volt. A vallási fölényt kifejező irodalmi kép az is, hogy az egri védők a méterekkel följebb lévő vár falain belül teszik esküjüket, így eleve a vár alatt táborozó török rengeteggel szemben erkölcsi és vallási elsőbbséggel indulva.

Az Egri csillagok-ban az vitézek esküje nemzeti hitvallásként is értelmezendő, amely magába foglalja egyrészt azt, hogy miért, másrészt pedig azt, hogy kiért is harcolnak, de nem csupán harcolnak, hanem készek meghalni is. Azért emelhető ilyen fontos helyre ez az eskü, mert az elhangzásakor fennálló a „*vagy élünk, vagy halunk*” szituációban egy fiktív történelmi, feszült csendnek lehetünk a tanúi, amit nem tört meg más, csak a vitézek Istenre tett eskü-hitvallása, akiken áll vagy bukik a keresztyén Európa sorsa. Ígérik, hogy megmentik. Itt már kifejezetten a keresztyénség Istenéről van szó – aki hangsúlyozottan nem Allah, különben népei nem állnának szemben egymással –, azaz a Gárdonyi által szemléltetett történelmi tény esküvel üzeni azt a mai kornak, hogy minden olyan vallással szemben, amely nem a mi Istenünk hitében jár, mindig is harci, illetve védekező kiállást kell tanúsítani.

De az egri védők esküje nemcsak az erődből kifelé vár el helytállást, hanem a váron belül is rendet követel meg a vitézektől: „*a vár védelmében elejétől végéig alávetem akaratomat a nálamnál feljebb való parancsának*”. Ez annál is inkább

elvárható volt, mert az 1552-es ostromnál az egri várat a Dobó István által a környékről toborzott férfiak védték, így viszonylag kevés zsoldos tartózkodott az erődítményben. Ez azt jelenti, hogy az eskü teljesítésének az elvárása indokolt volt, még hozzá érzelmi és hitbeli alapon. A történelmi tények pedig azt mutatják, hogy amikor az eskü ilyen alapokon áll, akkor a siker sosem a szubjektív helytálláson múlott, hanem legfeljebb az objektív adottságokon. Az Egri csillagok szereplői a haza védelmét nemcsak fegyveres úton végzik, hanem az erkölcs és a becsület eszközeivel is. Ennek sarkalatos kifejeződése pedig az egri vitézek esküje. Valójában a győzelem ez eskü által vállalt értékekben, magatartásokban volt elültetve, a fegyveres harcok már csak kibontakozások. Annak ellenére, hogy az 1552-es egri siker valójában csak a pusztulás ideiglenes elkerüléséről szólt, hiszen akkor a törökkel vívott háborút nem lehetett megnyerni, mégis a hősiesség mintapéldáját produkálta.¹⁵ A háborúban becsületbeli előnyre már akkor szert tettek a magyar nemzet képviselőiben felállt egri várvédők, amikor esküt tettek.

Gárdonyi Géza regényének tanulsága – az esküvés tekintetében az –, hogy az Isten ismeretében megszerzett igazság-tudat alapján vállalt értékek az embert ellenségei fölé emelik; így létesítve – az anyagi, tárgyi győzelem mellett, vagy inkább azon túl – egy a történelemben sokkal tovább kiható erkölcsi-szellemi győzelmet.

A szépirodalmi eskük sorát tekintve valójában mindig erről van szó: a feslett és bomló világ fölé emelkedetten bízni egy erkölcsi-szellemi győzelemben, aminek Istenre hivatkozott alapja oly annyira erős – mint a sziklára épült ház (Mt 7,24) –, hogy arra egy egész életet is lehet fektetni. Így beszélhetünk igaz hazaszeretetről, igaz honvédelemről és igaz szerelemről, melyeknek közös nevezőjük – vagyis az, hogy minderre lehetőséget Isten adhat, a vállalására is – az ember Istenhez kötött lelki világának a mélységeiből is az új reményeket hirdeti.

¹⁵ <https://modszerekritikak.wordpress.com/2018/10/13/egri-csillagok-avagy-tortenelmies-mese-a-vegsokig-kuzdesrol/>

Bibliográfia

Dietrich BONHOEFFER, *Etika*, Exit Kiadó, Kolozsvár 2015

DIÓS István – VICZIÁN János, *Magyar katolikus lexikon*, in: <http://lexikon.katolikus.hu/>

HORVÁTH Barna, *Biblia az irodalomban*, Amfipressz, Budapest 2012

TÓTH J. Zoltán, *John Rawls igazságosság elmélete*, in: <http://jesz.ajk.elte.hu/tothj212.html>

MOHÁCSY Károly, *Irodalom*, Korona Kiadó, Budapest 1996

<https://verselemzes.hu/petofi-sandor-nemzeti-dal-elemzes/>

<https://doksi.net/hu/elemzes.php?order=Show&id=38>

<https://modszerekritikak.wordpress.com/2018/10/13/egri-csillagok-avagy-tortenelmies-mese-a-vegsokig-kuzdesrol/>

I. FÜGGELÉK

Csokonai Vitéz Mihály

Az esküvés

Esküszöm, szép Lilla! hidd el,
Hogy mióta kellemiddel
Mégkötöttél engemet,
Már azólta semmi szűznek,
Semmi nyílnak, semmi tűznek
 Nem nyitom meg szívemet.
Esküszöm; s e szent hitemnek,
Melyet adtam édesemnek,
 Pontjait meg nem csalom.
Kérlek is reménykedéssel,
Hogy viszonti esküvéssel
 Kösd le szíved, angyalom!
Esküszöm hószín kezedre,
Rózsaszádra, tűzszedre,
 Hogy te léssz csak kedvesem.
Esküszöm, hogy míg csak élek,
Más szerelmet nem cserélek;
 Vagy Lilim, vagy - senki sem.

2. FÜGGELÉK

Petőfi Sándor

Nemzeti dal

Talpra magyar, hí a haza!
Itt az idő, most vagy soha!
Rabok legyünk vagy szabadok?
Ez a kérdés, válasszatok! –
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!
Rabok voltunk mostanáig,
Kárhozottak ősapáink,
Kik szabadon éltek-haltak,
Szolgaföldben nem nyughatnak.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!
Sehonnai bitang ember,
Ki most, ha kell, halni nem mer,
Kinek drágább rongy élete,
Mint a haza becsülete.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

Fényesebb a láncnál a kard,
Jobban ékesíti a kart,
És mi mégis láncot hordtunk!
Ide veled, régi kardunk!
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!
A magyar név megint szép lesz,
Méltó régi nagy híréhez;
Mit rákentek a századok,
Lemossuk a gyalázatot!
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!
Hol sírjaink domborulnak,
Unokáink leborulnak,
És áldó imádság mellett
Mondják el szent neveinket.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

3. FÜGGELÉK

Gárdonyi Géza

Egri csillagok

IV. rész: Eger veszedelme

Az egri vitézek esküje

Esküszöm az egy élő Istenre, hogy véretem és életemet a hazáért és királyért, az egri vár védelmére szentelem. Sem erő, sem fortély meg nem félemlít. Sem pénz, sem ígéret meg nem tántorít. A vár feladásáról sem szót nem ejtek, sem szót nem hallgatok. Magamat élve sem a váron belül, sem a váron kívül meg nem adom. A vár védelmében elejétől végéig alávetem akaratomat a nálamnál feljebb való parancsának. Isten engem úgy segítjen!

SOMOGYI Alfréd¹

A Szlovákiai Református Keresztyén Egyházban jelenleg használt esküszövegek revideálása ²

Abstract

The study examines the oaths known and used in the Reformed Christian Church in Slovakia from the point of view of how biblical are they? Oaths are treated more as a liturgical issue in the Slovak Reformed Church. Oathbreaking is not even mentioned in the list of disciplinary offences in the church laws. The study also systematizes which lay and clerical persons and in which situations they come into contact with clerical oaths or vows.

Key words: oath, vow, promise, oathbreaking, law, church

Bevezetés

Ebben a tanulmányban abból a szempontból vizsgáljuk a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház eskügyakorlatát, hogy a használt esküszövegek, Isten nevére fogalmazták-e meg az esküben megfogalmazott elköteleződést, vagy sem.

Az egyházi eskügyakorlat inkább liturgia térfelére tartozik és csak kevésbé egyházzjogi kérdés. A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Alkotmánya (a továbbiakban: Alkotmány), tételesen felsorolja az egyházi és a világi tisztviselők fegyelmi vétségeit, ám ebben a sorban nincs ott az esküszegés. Csupán annyit említ meg az egyházi szabályozás, hogy „lelkészeknek és más egyházi tisztviselőknek a nyilvánosság előtt történt olyan cselekedete, nyilatkoza-

1 Doc.ThDr. Somogyi Alfréd, PhD., dékán, Selye János Egyetem Református Teológiai Kar
2 Elhangzott a VEGA 1/0246/21 sz. projekt keretében tartott Tudományos konferencián (2023.10.19.). A Projekt megnevezése:Hodnoverná reč v spoločnosti. Skúmanie pojmu prísahy v cirkevnej a v spoločnosti. Hiteles beszéd a társadalomban. Az eskü fogalmának vizsgálata egyházban és társadalomban

ta, tanítása vagy írása, amely a hivatali esküjünkkel vagy az állami törvényekkel ellenkezik”³ Hasonló megfogalmazás, vagy legalább a hivatali esküre történő utalás, a világi egyházi tisztviselők esetében meg sincs említve. Tekintettel arra, hogy az egyházi jogban ennyire nincsenek kezelve az esküvel kapcsolatos kérdések, valóban megállapíthatjuk, hogy az felvidéki református egyház inkább liturgiai kérdésnek tekinti az eskü dolgát, nem pedig egyházjoginak. Az eskü mellett, vizsgálnunk kell a fogadalom és az ígélet gyakorlatát is, hiszen ezek is olyan elköteleződési formák, amelyek szerves részét képezik a református liturgiának. Ha a három fogalmat – eskü, fogadalom, ígélet – az egyházi élet és az istentiszteleti rendtartás szempontjából szeretnénk definiálni, akkor ezek olyan szövegek, amelyek elköteleződést fejeznek ki és egyben feltételezik a szöveget elmondó személy hiteles és őszinte elköteleződését az adott szöveg tartalmában foglaltak iránt.

Eskü a hatályos egyházi törvénytárban

Hatályos egyházi jogrendünkben 22 helyen találkozunk az eskü kifejezéssel. Általában a törvénytár evidenciaként kezeli az eskü tényét és önmagának az eskünek a letételét, formáját vagy szövegét nem is szabályozza. Leginkább más egyházi élethelyzetekkel összefüggésben találkozunk az esküvel.

Az Alkotmányban egyszer találkozunk az „eskü” kifejezéssel. Az 1/2004 számú egyházi törvény, a zsinat tárgyalási rendjéről, ugyancsak egyszer említi meg az eskü fogalmát, abban az összefüggésben, hogy a „zsinati tagok tevékenységüket Isten dicsőségére, a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház alkotmányának és jogszabályainak, valamint esküjük, hitük és lelkiismeretük parancsának megfelelően végzik; tevékenységükre nézve nem utasíthatók”⁴

A lelkési szolgálatról szóló 1/2005 számú egyházi törvényben már többször megtaláljuk az eskü kifejezést. A lelkészjelölti jogállást nyert teológussal kapcsolatban, aki esküt kell, hogy tegyen a püspök előtt⁵. A segédlelkészekkel kapcsolatban, akikről azt mondja, hogy „A segédlelkési képzést nyert

3 A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Alkotmánya 17.§ (4) bek. h) pont és ugyanezt a megfogalmazást találjuk a IV. Szabályrendelet 20. § h) pontjában is.

4 1/2004 sz.t. 1.§ (2) bek.

5 1/2005 sz.t. 11.§ (1) bek.

személyeket az Egyház püspöke istentisztelet keretében eskütétel után felhatalmazza Isten Igéjének hirdetésére és a sákramentumok kiszolgáltatására”⁶. A lelkésszentelés kapcsán csak annyit monda a jogszabály, hogy a szentelés előtt esküt kell tenni: „A lelkészi képesítést szerzett személyeket az Egyház püspöke és esperesei a Zsinat ülésén eskütétel után lelkésszé szentelik”⁷. És még két esetben beszél a lelkészi szolgálatról szóló törvény esküről: lelkésszeiktatáskor⁸ és lévita szolgálatba bocsátásakor⁹.

Az egyházi tisztségek betöltéséről szóló 1/2018 számú egyházi törvényünk kimondja, hogy az egyházi tisztviselők, csak a hivatali esküjük letétele után válnak teljes jogú tisztviselővé, addig csak adminisztratív feladatokat láthatnak el¹⁰. Ez a jogszabály szabályozza, hogy a hivatalba lépés után legfeljebb két hónappal, minden egyházi tisztviselőnek le kell tennie a hivatali esküjét¹¹. Itt említjük meg, hogy a 2021. január 1-től indult választási ciklus a Covid-19 világjárvány jegyében kezdődött, amikor még az istentisztelet tartása is be volt tiltva, nemhogy az egyházi gyűlések. Ennek a szabályozásnak úgy sikerült eleget tenni, hogy az egyházközségek presbiterei írásban tették le az esküjüket: a kinyomtatott esküszöveget mindenki aláírta és visszajuttatta a lelkészi hivatalba, ahol ezeket a lapokat iktatni kellett. Így sikerült megfelelni a törvény betűjének. Az viszont nem sikerült megoldani, hogy az egyházközségi tisztviselők, egyházközségi közgyűlés keretében tegyék le az esküjüket,¹² pedig ezt is szabályozza a törvény. Csakúgy, mint azt, hogy az egyházmegyei képviselők az egyházmegyei közgyűlésen¹³, az egyetemes egyházi képviselők pedig a zsinaton¹⁴ teszik le a hivatali esküjüket. Ha valamely tisztviselő nem teszi le a hivatali esküjét, akkor azzal elveszíti az egyházi tisztségét¹⁵. És az utolsó összefüggés, amikor esküről beszél ez a törvény, az az, hogy az egyete-

6 1/2005 sz.t. 19.§

7 1/2005 sz.t. 27.§

8 1/2005 sz.t. 31.§ (2) bek.

9 1/2005 sz.t. 39.§

10 1/2018 sz.t.7.§ (1) bek.

11 1/2018 sz.t. 7. § (2) bek.

12 1/2018 sz.t. 7. § (3) bek.

13 1/2018 sz.t. 7. § (4) bek.

14 1/2018 sz.t. 7. § (5) bek.

15 1/2018 sz.t. 12.§ (1) bek. f) pont

mes választási bizottság tagjai esküt kötelesek tenni¹⁶.

A II. Szabályrendelet, az egyház szervezetéről is igazgatásáról szól. Itt kétszer találkozunk az eskü kifejezéssel. A Zsinati Tanács tagjainak¹⁷ és a zsinati jegyzőknek¹⁸ az eskütételi kötelezettsége van itt szabályozva.

A IV. Szabályrendelet az egyházi bíraskodásról szól. Ebben két összefüggésben találjuk az „eskü” szót. Az egyik a már korábban említett lelkészi fegyelmi vétség: olyan cselekedet, ami nem egyeztethető össze a lelkészi esküvel¹⁹, a másik pedig, hogy az egyházi bírsági eljárás során a tanúk esküt kell, hogy tegyenek a vallomásukra²⁰.

Kik tesznek esküt, fogadalmat, ígéretet?

Ha az egyházi gyakorlatot vesszük alapul, akkor 4 csoportba sorolhatjuk azokat, akik potenciálisan esküt, fogadalmat, vagy ígéretet tesznek az egyházban. Az első csoport: az egyháztagok. Keresztelő alkalmával szülőként, vagy keresztszülőként, konfirmáció alkalmával már önmaga nevében, az úrvacsora alkalmával és házasságkötés megáldásakor. Ezek azok az istentiszteleti alkalmak, amikor – gyakorlatilag – mindenki kapcsolatba kerül(het) az esküvel, fogadalommal, vagy ígérettel. Megállapíthatjuk, hogy a konfirmációt követően, egyházunkban minden egyháztag, rendszeresen találkozik az esküben, fogadalomban vagy ígéretben kifejezett elköteleződés jelenségével.

A második csoportba sorolhatjuk a lelkészi esküket. Ha a lelkészi életpályát a teológusévekkal kezdjük, akkor az elsős teológus fogadalmat tesz, majd amikor elnyerte a lelkészi jogállást a Zsinati Tanácstól, akkor tesz esküt, a püspök előtt. Ha elvégezte a teológiát és segédlelkészi szolgálatba lép, akkor csak a segédlelkészi eskü letétele után nyer felhatalmazást Isten igéjének hirdetésére és a sákramentumok kiszolgáltatására. Majd újabb eskütételi „helyzet” a lelkésszentelés és esküt tesz a lelkipásztor – megválasztását követően – a beiktatása alkalmával.

16 1/2018 sz.t. 25.§ (6) bek.

17 II. Szabályrendelet 80.§

18 II Szabályrendelet 87.§

19 II. Szabályrendelet 20.§ h) pont

20 II. Szabályrendelet 38.§

A harmadik csoportba sorolhatjuk az egyházi tisztviselők esküit. Ebben a csoportban nem teszünk különbséget a lelkészi és a világi tisztviselő között. Az egyházköztség szintjén a gondnok és a presbiterek tesznek esküt. Az egyházmegye szintjén minden egyházmegyei lelkészi év világi tisztviselő, az esperestől és egyházmegyei gondnoktól kezdve, a tanácsbírákon és a zsinati rendes- és pótképviselőkön keresztül az ügyészig és számvevőig. Az egyetemes egyház esetében pedig a püspök és főgondnok, valamint a helyetteseik tesznek ünnepi körülmények között esküt, megválasztásukat és hivatalba lépésüket követően.

A negyedik csoport az egyházi igazságszolgáltatás, ahol tanúk tesznek esküt, tanúvallomásuk hitelességének alátámasztására.

A fent felsorolt „eskü-szituációk” némelyikére van meghatározott szövegű eskü az egyházunkban, de számos helyzetre nincs. Például nincs esküszöveg a tanúk esküjére, vagy az egyetemes választási bizottság tagjainak eskütételére, de a lelkészjelölti jogállást nyert teológus püspök előtti esküszövege sincs pontosan leírva a jogrendünkben.

Az egyháztagek eskü-szituációi

Egy keresztlelő alkalmával elhangzanak az ismert kérdések:

„Akarjátok-e, hogy ez a kiseded az Atya-, a Fiú- és a Szentlélek Isten szövetségébe, a keresztyén anyaszentegyházba, a szent keresztség által befogadtassék?” A válasz: „Akarjuk”.

„Ígértek-e, hogy e kisededet mostantól fogva úgy nevelitek és neveltetitek, hogy az Atya-, a Fiú- és a Szentlélek Istenbe vetett hitéről majd ő maga önként tegyen vallást a gyülekezet előtt?” A válasz: „Ígérjük”.

Ezt a második kérdés-feleletet nyugodtan tekinthetjük eskü-szituációnak, hiszen a szülők és keresztszülők elköteleződnek az iránt, hogy a megkeresztelendő gyermek nevelése és neveltetése keresztyén értékek mentén, a hitre jutás segítésére fog történni azzal a céllal, hogy a most megkeresztelt gyermek majd konfirmáljon. Megjegyezzük, hogy sok szülő és keresztszülő nem is tudatosítja, hogy mit is tartalmaz ez az ígélet. Nem tudatosítják, hogy az otthoni nevelés keresztyén jellegének szavatolása mellett, Isten színe előtt fogadták meg a gyermek hittanórára való beíratását és a konfirmáció-előkészítésre való járatását is.

A konfirmáció alkalmával, ugyancsak az utolsó kérdés adja meg az eskü-jelleget az alkalomnak. Hiszen a „Kijelentitek-e Isten és a gyülekezet színe előtt, hogy a keresztségben vállalt kötelezettséget hitetek megvallása által önként magatokra veszitek? – Kijelentjük.” Kérdés után, elhangzik az Apostoli Hitvallás, majd az úrvacsorai liturgia vonatkozó kérdésével tartalmilag megegyező kérdés, hogy „Hiszitek-e és valljátok-e...” Jézus Krisztus istenfiúságát, egyedüli közbenjáróságát, az üdvösség elnyerésében megkerülhetetlenségét és a megigazulásunkért vállalt küldetésének egyediségét? És a válasz itt is: „Hiszünk és valljuk”. Majd ezután jön a fogadalom: „Ígértek-e fogadjátok-e, hogy a Jézus Krisztusnak igaz követői, református anyaszentegyházunknak holtig hűséges, engedelmes és áldozatra kész hívei lesztek? - Ígérjük és fogadjuk”. Ez egy elég erős és világos elköteleződés. Méltán tekinthetjük eskünek.

Hasonló logikával vizsgáljuk meg az úrvacsorai liturgia kötött szövegeit. Az eredendő bűnre és a halált és kárhozatot érdemlő bűnös emberre vonatkozik az első kérdés. A másodikkal megvalljuk, hogy egyedül Jézus Krisztusban van bűnbocsánat. A harmadik kérdés a feltámadás hitét tartalmazza. És így érkezünk el a negyedikhez: „Ígértek-e, fogadjátok-e, hogy ti e kegyelemért háládatosságból egész életeteket az Úrnak szentelitek és már e jelenvaló világban, mint az Ő megváltottjai, az Ő dicsőségére éltetek? - Ígérem és fogadom”. Ezek az esküszövegek voltak azok, amelyek nem tartalmaznak még csak utalást sem arra, hogy Isten nevére történne az elköteleződés.

A házasságkötés esetében már más a helyzet. Bár itt is, legalább annyira liturgiai szövegről beszélhetünk, mint a keresztelés, vagy az úrvacsora ígéreteinek esetében, mégis teljesen más módon fejeződik ki és fogalmazódik meg az elköteleződés az eskü szövegében:

„Én, ... esküszöm az élő Istenre, aki Atya, Fiú, Szentlélek, teljes Szentháromság, egy örök Isten, hogy ezt a nőt (férfiút) akinek most Isten színe előtt kezét fogom (kezén vagyok) szeretem. Szeretetből veszem el (megyek hozzá) őt Isten törvénye szerint feleségül. Hozzá hű leszek, vele megelégszem, vele szentül élek, vele tűnök, vele szenvedek és őt sem egészségében, sem betegségében, sem boldog sem boldogtalan állapotában, holtomiglan vagy holtáiglan hitetlenül el nem hagyom, hanem teljes életemben hűséges gondviselője (segítőtársa) leszek. Isten engem úgy segítjen!”

Meggyőződésem, hogy az eskü szövegének megfogalmazásakor nagy hangsúlyt fektettek a liturgiát kidolgozók, az esemény ünnepélyességére, a házasságkötés – pontosabban a házasságkötés egyházi megáldása – ünnepi emelkedettségének kifejezésére. Ez egy egyszeri és megismételhetetlen alkalom – bár a liturgia elkészülte óta teljesen elfogadottá vált a válás és a második, vagy többedik házasságkötés egyházi megáldása is. Számunkra az aggályosnak tűnő eskürészlet éppen az eleje: „*esküszöm az élő Istenre, aki Atya, Fiú, Szentlélek, teljes Szentháromság, egy örök Isten...*”. Ugyanis mindaz, ami ezek után hangzik el a szövegben, az erre az alapozásra épül. A hűség, a megelégedés, a szent élet, a közös tűrés és közös szenvedés, az egymás mellett való kitartás megígérése valóban szép és ünnepélyes a házasságkötés alkalmával. De aggályokat támaszthat egy második (vagy többedik) házasság esetében. Meddig érvényes ez az elköteleződés? Holtomiglan és holtáiglan? Vagy addig, amíg szeretem? S ha már nem szeretem, akkor minden – az esküszövegben – tovább nevesített elköteleződés is elfelejthető?

Ha az egyház valóban inkább liturgiai szempontból tekint a házassági esküre is, akkor kiemelt szerepe kell, hogy legyen az Isten nevére történő esküvésnek. És ebben következetes az egyházunk, hiszen a fent felsorolt eskü-szituációk közül azokban, amelyeknek szövegszerűen kidolgozott esküjük és fogadalmuk van, ott mindenütt ezt találjuk: „*esküszöm az élő Istenre, aki Atya, Fiú, Szentlélek, teljes Szentháromság, egy örök Isten...*”. A teológus esküje, a segédlelkészi és a lelkészszentelési, valamint a beiktatási eskü szövege csak minimális különbséget mutat.

A gondnok és presbiter esküszövege is csak a tartalmában igazodik a tisztességgel járó teendők iránti elköteleződés viszonylag pontos megfogalmazásához. Az alapozás itt is ugyan az: Isten nevére. És ugyanez a helyzet az egyházmegyei tisztviselők és az egyetemes egyházi tisztviselők esküjének kérdésében is. Mindegyik az Isten nevére való alapozással indul.

Egyházi fegyelmi eljárás

Az egyházi bírászkodás folyamatában a törvények előírják az esküt, de nincs megadva annak a szövegszerűsége. Elméletileg előfordulhat, hogy egyazon időben, két egyházmegye időszaki tanácsa, más-más esküt fog kivenni a tanúktól, vallomásuk igazságtartalmának szavatolására, ugyanabban az egyházban. A tanúk esküjéről – annak szövegéről – a jegyzőkönyvek sem adnak hiteles információt. Inkább csak megállapítják, hogy megtörtént az eskütétel. A szöveg – minden bizonnyal – hasonló és logikus: a tanúvallomás igazságtartalmára és a tanú függetlenségére utalhat a szöveg.

Következtetések

Jó lenne újra gondolni az egyházunkban az eskük, fogadalmak és ígéretek szövegét. Azok az elköteleződést megfogalmazó tartalmak, amelyek valóban az egyes istentiszteleti alkalmak – főleg kazuáliák – liturgiai elemei, azok továbbra is maradjanak a liturgia térfelén és fölösleges azokból egyházzogilag is értelmezhető esküszöveget kreálni. Nincs értelme annak, hogy a keresztlő során kimondott „ígérem”, vagy a konfirmáció alkalmával kimondott „ígérem és fogadom” nem teljesülése esetén, egyházzogi szankciók helyeztessenek kilátásba az ígéletét meg nem tartó egyházztaggal szemben. Egy ilyen gyakorlat teljesen torzítaná azt az istenképet is, ami egy kegyelmes, de igazságos és egy igazságos, de ugyanakkor kegyelmes Istent állít elénk.

Meg kell határozni, hogy az elköteleződések esetében melyek a kizárólag liturgiai esetek és melyek azok, amelyeknek egyházzogi következményük is lehet.

Pontosítani kell a fegyelmi tényállások sorában az esküszegés tényét, mind a lelkészi, mind a világi egyházi tisztviselők esetében.

A tisztiségekhez kapcsolódó esküknek egyházzogi vonzatuk is kell, hogy legyen. Erre fontos precedens a hivatalba lépő, új egyházi tisztviselők eskütételi kötelessége, vagy különben elveszítik a tisztységüket.

Teológiai szempontból újra kell gondolni az „Isten nevére” megfogalmazott esküszövegeinket. Egyházzogi szempontból – s azt hiszem liturgiai szempontok szerint is – megfelelő lehet az „Isten színe előtt” megfogalmazás.

Végig kell gondolni az eskük időhatályát. Nem lenne baj, ha az esküt azzal a biztos tudattal tenné le az esküt tevő fél és azzal a tudattal venné ki az esküt kivévő fél, hogy ez most meghatározott időre érvényes. A meghatározott idő is nehezen definiálható, mert ebben az esetben nem csak a választási ciklus időtartamát kell figyelembe venni, hanem inkább a tisztség betöltésének idejét, belekalkulálva a lemondás lehetőségét is.

Teendők

1. Szükséges a gyakorlatba átvinni a megalapozott megállapításokat.
2. Csakis egyházi konszenzussal, zsinati döntéssel lehet változtatni a jelenlegi gyakorlaton és pontosítani a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház jelenlegi eskügyakorlatát.
3. Jó lenne az összes esküszövegünket rögzíteni, leírni és egyházi jóváhagyás után, csak ezeket használni egységesen.
4. A hivatali titok megőrzésének kérdése
5. Megfontolandó, hogy a lelkészi eskükbe bekerüljön-e a lelkigondozói titoktartás kérdése, illetve az egyházi tisztviselők esküjébe a szolgálati titok kérdése.
6. A választott tisztségekhez kapcsolódó eskük időhatályának a kérdését át kell gondolni.
7. Egyházjogi szempontból fontos ügy az eskü hatálya alól való felmentés kérdése. Például egy tisztségből való lemondás után, az eskü nem kötelezheti továbbra is a tisztséget már nem viselő egyháztagot.
8. Jó lenne kidolgozni az ún. „lépcsőzetes” esküt a világi tisztviselők számára. Az alap a presbiter esküje, ehhez jöhetne bővítményként az egyházközségi gondnok esküje. És hasonló analógiával az egyházmegyei és egyetemes egyházi gondnoki eskük magukban hordoznák a presbiteri esküt is.

Univerzita J. Selyeho
Reformovaná Teologická Fakulta
Bratislavská cesta 3322
SK-945 01 Komárno
www.ujs.sk

Kis Jolán (szerkesztő) Hitelképes beszéd a társadalomban
Az eskü fogalmának vizsgálata egyházban és társadalomban
II.

Jolán Kis (redaktor) Hodnoverná reč v spoločnosti.
Skúmanie pojmu prísahy v cirkvi a v spoločnosti.
II.

Nyomdai előkészítés / Tlačová príprava: AZ TEAM s.r.o.
Nyomda / Tlačiareň: DMC s.r.o.
Példányszám / Počet výtlačkov: 100 db/ks
Kiadás éve /Rok vydania: 2023
Első kiadás / Prvé vydanie

ISBN 978-80-8122-476-8